SISUKAS-käsikirja

Työskentelymalli perhehoitoon sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi

toim. Johanna Liukkonen, Elisa Oraluoma, Maire Saksola ja Christine Välivaara

Opas- ja käsikirjat 1/2015, Pesäpuu ry

Pesäpuu ry

SISUKAS-
käsikirja

Työskentelymalli perhehoitoon sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi

toim. Johanna Liukkonen, Elisa Oraluoma, Maire Saksola ja Christine Välivaara

Opas- ja käsikirjat 1/2015, Pesäpuu ry

Alkuperäisteos:
Skolfam® manual – En arbetsmodell för att öka familjehemsplacerade barns möjligheter att lyckas med sin skola (2015). Stiftelsen Allmänna Barnhuset: Stockholm.

©toim. Johanna Liukkonen, Elisa Oraluoma, Maire Saksola, Christine Välivaara ja Pesäpuu ry

Kuvat:
Ulla Phillips

Kansi ja taiton graafinen suunnittelu:
Lahja Kallinen

Taiton toteutus:
Piritta Schulz, Pesäpuu ry 2015

Julkaisija: Pesäpuu ry
Jyväskylä 2015

Painopaikka: Grano Oy

Opas- ja käsikirjat
ISBN 978-952-67741-7-6 (rengaskirja)
ISBN 978-952-67741-8-3 (PDF)

“Ennen Sisukasta olin kuin Ferrari, joka kiihtyi sekunnissa nollasta sataan. Nyt olen Lamborghini, joka kulkee tasaisesti viittäkymppiä - sijaisisä on pitänyt minulle autokoulua.“

- “Tomi”, 11 vuotta

SISUKAS-aika on ollut mieleenpainuva matka ja lapsellekin tärkeä aika. Hyvät eväät eteenpäin tuleville kouluvuosille. Lapsi on saanut tukea koulussa heti, kun tarve on vaatinut. Apua on ollut monista tehtävistä, joita kotona on tehty. Yhteistyö koulun ja kodin välillä on ollut avointa ja lapsen etua ajavaa.

- sijaisäiti

SISÄLLYS

ESIPUHE

I ESITTELY

1 JOHDANTO 10

2 SISUKAS-TYÖSKENTELYMALLI JA KESKEISET PERIAATTEET 12
2.1 Malli pähkinänkuoressa 12
2.2 Keskeiset periaatteet 15

II TYÖSKENTELYN VAIHEET

3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ TYÖSKENTELYN KÄYNNISTÄJÄNÄ 22
3.1 Yhteydenotto lapsen huoltajiin 22
3.2 Yhteydenotto sijaisvanhempiin 23
3.3 Lapsen taustatietojen välittäminen tiimille 23

4 ALOITUSTAPAAMINEN 24
4.1 Tapaaminen sijaisperheessä 24
4.2 Koulutapaaminen 25

5 LAPSEN TILANTEEN ALKUKARTOITUS 29
5.1 Yleistä vahvuuksien ja tuen tarpeiden kartoituksesta 29
5.2 Kartoitukseen valmistautuminen 29
5.3 Psykologinen kartoitus 30
5.4 Pedagoginen kartoitus 30
5.5 Kartoituksessa huomioitavaa 32

6 KARTOITUSPALAUTE JA OPPIMISSUUNNITELMAN LAATIMINEN 33
6.1 Kartoitustulosten yhteenveto ja oppimissuunnitelman valmistelu 33
6.2 Palaute alkukartoituksesta ja oppimissuunnitelman laatiminen 33

7 TUEN TARPEET JA TUKIMUODOT 37
7.1 Yleistä tukitoimista 37
7.2 Tukitoimien toteutus koulussa 40
7.3 Tukitoimien toteutus sijaisperheessä ja lapsen vapaa-ajalla 40

8 SEURANTA 42
8.1 Oppimissuunnitelman päivitystapaamiset 42
8.2 Tapaamiset luokan tai koulun vaihtuessa 43

9 SEURANTAKARTOITUS 44
9.1 Pedagoginen ja psykologinen seurantakartoitus 44
9.2 Seurantakartoituksen palaute ja jatkoseurannan suunnittelu 44

III VAIKUTTAVUUS

10 ARVIOINTI 48
10.1 Tiimin itsearviointi 48
10.2 Lasten palaute 48
10.3 Sijaisvanhempien ja koulun henkilökunnan palaute 49
10.4 SISUKAS-toiminnan juurruttaminen 49

11 KOKEMUKSIA SISUKAS-MALLIN PILOTOINNISTA 50
11.1 Lasten yksilölliset polut 50
11.2 Lasten muutostarinoita 51
11.3 Pohdinta 56

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS 58

LIITTEET
Liite 1 Esite
Liite 2 SISUKAS-työskentelyn vaiheet
Liite 3 SISUKAS-oppimissuunnitelma
Liite 4 VAS-mittari
Liite 5 SISUKAS-pilotin yleisimpiä harjoittelun kohteita ja tukitoimia
Liite 6 Lapsen palaute SISUKAS-työskentelystä
Liite 7 Apukysymyksiä lapsen haastatteluun
Liite 8 Diplomipohja

ESIPUHE

Lapsen sijoittaminen oman kodin ulkopuolelle on äärimmäinen toimenpide, joka ei voi olla vaikuttamatta lapseen. Selviytyäkseen lapsi ja nuori tarvitsee sijoituksen jälkeen ympärilleen välittäviä aikuisia, jotka tukevat lasta, niin että lapsen positiiviset voimavarat lisääntyvät. Sijaisvanhempien lisäksi sijoitettu lapsi tarvitsee ympärilleen aikuisia, jotka näkevät hänen ainutlaatuisuutensa, hänen yksilölliset tarpeensa ja rakentavat tuen sen mukaan. Varhaiskasvatuksella ja koululla on keskeinen merkitys sijoitetun lapsen elämässä. Parhaimmillaan ne tukevat ja voimaannuttavat lasta ja auttavat häntä löytämään omat vahvuutensa ja rakentamaan positiivista kuvaa tulevaisuudesta ja selviytymisestä.

Tutustuimme Ruotsin Skolfam®-malliin ja sen hyviin tuloksiin toimivan pohjoismaisen yhteistyön ansiosta. Samaan aikaan Suomessa tehdyt tutkimukset nostivat esiin sijoitettujen nuorten muita huonomman koulumenestyksen ja siitä seuraavan syrjäytymisuhan. Sijoitettujen lasten koulunkäynnin tukeminen nousi esille tärkeänä kehittämishaasteena, halusimme tarttua siihen. Kehittämishanke saikin RAY:n rahoituksen vuosille 2012–2016.

SISUKAS-mallin kehittäminen ja pilotointi ei olisi ollut mahdollista ilman kiinteää yhteistyötä Ruotsin Skolfam®-verkostoon. Kiitämme yhteistyöstä ja tuesta sosiaalityön professori Bo Vinnerljungia, psykologian professori Eva Tidemannia ja koordinaattori Rikard Tordönia (Stiftelsen Allmänna Barnhuset).

Kiitos yhteistyökumppanimme: Jyväskylän kaupungin sijaishuollon sosiaalityö ja opetus- ja sivistystoimi, Jyväskylän ja Tampereen yliopistot, Niilo Mäki-instituutti, Valteri-verkosto sekä Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Arvokasta tukea ja kannustusta olemme saaneet projektin ohjaus- ja ideointiryhmältä sekä RAY:n Emma & Elias -ohjelman toimijoilta.

Pesäpuun SISUKAS-kehittäjätiimi on tehnyt sisukasta ja uraauurtavaa työtä sekä suomalaisen SISUKAS-mallin kehittämisessä että tämän käsikirjan toimittamisessa. Kehittäjätiimissä ovat kirjoittajien lisäksi työskennelleet myös psykologit Emmi Latvala ja Sari-Maarika Mäntymaa sekä sosiaalityöntekijä Riikka Huusko.

Erityisen lämpimästi kiitämme pilottiryhmään osallistuneita lapsia ja heidän perheitään sitoutumisesta, rohkeudesta ja yhdessä kulkemisesta.

Raili Bäck-Kiianmaa
toiminnanjohtaja, Pesäpuu ry

I ESITTELY

1 JOHDANTO

Koulutuksella on tutkitusti keskeinen merkitys huostaanotettujen ja sijoitettujen lasten hyvinvoinnille aikuisena. Tässä käsikirjassa esiteltävä SISUKAS-työskentely pohjautuu ruotsalaiseen Skolfam®-malliin, joka tähtää perhehoitoon sijoitettujen lasten selviytyvyyden tukemiseen. Koulunkäynnin monialaisella tuella on saatu aikaan lupaavia tuloksia.

Pitkäaikaisesti perhehoitoon sijoitettujen lasten lähtökohdat hyvään aikuisuuteen ovat tutkimusten mukaan vahvasti yhteydessä koulunkäynnin sujumiseen. Lasten kokemat menetykset, muutokset ja traumat voivat vaikuttaa lapsen kokonaiskehitykseen, myös oppimiseen ja sosiaalisiin suhteisiin. Sijoitetuilla lapsilla on kohonnut riski menestyä heikosti koulussa tai epäonnistua kykyjensä hyödyntämisessä. Teinivanhemmuus, työttömyys, mielenterveysongelmat, riippuvuudet ja itsetuhoisuus on heillä aikuisena muita yleisempää (Vinnerljung, Berlin & Hjern, 2010).

Riskeistä huolimatta lastensuojelun asiakkaana olevat lapset eivät kuitenkaan ole mikään yhtenäinen ryhmä. Monet sijoitetut lapset ovat selviytyjiä ja menestyvät myös koulussa hyvin. Huostaanottoon voi liittyä voimakkaita mielikuvia ja asenteita. Aikuisilla on joskus taipumus aliarvioida sijoitettujen lasten kyvykkyyttä. On tärkeää tiedostaa, että huostaanotto ja siihen johtaneet syyt eivät selitä kaikkia oppimiseen liittyviä pulmia (Tideman ym., 2011). Häiritsevän käyttäytymisen tai oppimisvaikeuksien taustalta voi löytyä lapsen mieltä kuormittava huoli vanhemmistaan, neurologinen kehityshäiriö tai yksinkertaisesti tutkimatta jäänyt likinäköisyys. Kunkin lapsen yksilöllinen tilanne, terveydentila, vahvuudet ja tuen tarpeet tulee kartoittaa koulun alkaessa tai vaihtuessa tarvittavien tukitoimien järjestämiseksi ja koulunkäynnin pulmien ennaltaehkäisemiseksi.

Kun koulusta otetaan yhteyttä lastensuojeluun, on syynä yleensä huoli lapsen ja perheen hyvinvoinnista. Huoleen liittyvät usein lapsen oppimisen vaikeudet, kiusaaminen sekä ongelmat kouluyhteisöön sopeutumisessa sekä koulusta poisjääminen. Suomessa kolmen maakunnan alueella tehdyssä tutkimuksessa todettiin, että lähes kolmasosalla avohuollossa olevista lapsista oli kouluvaikeuksia ja huostaanottovaiheessa niitä oli lähes puolella. Käytännössä jokaisen kouluikäisenä huostaan otetun lapsen taustalla nähtiin kouluvaikeuksia. (Heino, 2007; Hiitola, 2008). Huostaanoton aikana neljänneksellä lapsista tilanne pysyi ennallaan tai vaikeutui. Yleisesti voidaan todeta, että huostaanotetun lapsen koulunkäynti vaatii mitä suurimmassa määrin kuntien ja hallintokuntien välistä yhteistyötä. (Heino & Oranen, 2012).

© PESÄPUU ry

Pesäpuun tekemissä ryhmähaastatteluissa on ilmennyt, että eri toimijoiden välillä on ongelmia mm. tiedonkulussa ja salassapidon kysymyksissä. Sijoitetut lapset ovat helposti väliinputoajia, kun aikuisten välinen tiedonkulku ja yhteistyö eivät toimi tarpeeksi hyvin. Monitoimijaisella kentällä tarvitaan tietoa lasten oikeuksista, eri ammattilaisten vastuista, lastensuojelusta sekä sijoitettujen lasten erityiskysymyksistä. Sijaisvanhemmat kertovat jäävänsä usein liian yksin lasten koulunkäynnin haasteiden kanssa. Sijoitettujen lasten ja nuorten kokemukset koulusta kertovat näkymättömyydestä, ymmärtämättömyydestä, leimaamisesta, kiusaamisesta ja tukea vaille jäämisestä. Toisaalta useille opettaja on myös ollut tärkeä roolihahmo, jonka ymmärrys ja kannustus on saanut yrittämään ja uskomaan omiin kykyihin. Sijoitettu lapsi tarvitsee tukea, jotta myönteinen minäkuva oppijana kehittyy ja motivaatio koulunkäyntiin säilyy. Tämä edellyttää aikuisilta lapsen vahvuudet huomioivaa asennetta, jossa ei keskitytä ongelmiin vaan oikeanlaisen oppimisympäristön ja lasta kannattelevan tukiverkon luomiseen. Monialaisen yhteistyön sujuminen on ensiarvoisen tärkeää.

Ruotsalainen Skolfam®-malli on lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityön hyvä käytäntö koulussa. Tämän mallin avulla on tutkitusti onnistuttu ennaltaehkäisemään sijoitettujen lasten syrjäytymiskehitystä. Malli on juurtunut Ruotsiin ja sitä on kokeiltu myös Norjassa ja Tanskassa. Pesäpuu ry:n Sijoitettu lapsi koulussa -projektissa (SISUKAS 2012–2016) lähdettiin kehittämään sijoitetun lapsen koulunkäynnin tukea Skolfam®-mallin pohjalta pohjoismaisena yhteistyönä. Hanke on ollut osa RAY:n lapsiperheitä tukevia hankkeita yhteenkokoavaa Emma ja Elias -ohjelmaa. SISUKAS-mallia pilotoitiin vuosina 2013–2015 Keski-Suomessa 9 paikkakunnalla 17 alakoulussa ja 6 päiväkodissa. Kokeilussa oli mukana 7 lapsen omaa sosiaalityöntekijää ja 20 alakouluikäistä perhehoitoon pitkäaikaisesti sijoitettua lasta verkostoineen. Keskeistä suunnitelmallisessa sijaishuollon työskentelymallissa on voimavara- ja lapsilähtöisyys, monitoimijaisuus, dialogiset palaverikäytännöt ja toiminnan vaikuttavuuden arviointi strukturoitujen mittareiden avulla.

Tämä käsikirja pohjautuu teokseen: Skolfam® manual – En arbetsmodell för att öka familjehemsplacerade barns möjligheter att lyckas med sin skola (2015). Käsikirja on suunniteltu avuksi SISUKAS-mallin käyttöönottoon ja soveltamiseen. Sitä täydentävät nettisivu www.sijoitettulapsikoulussa.fi sekä sivuilta löytyvät oppaat, raportit, elokuvat ja muut materiaalit. Pesäpuu ry järjestää konsultaatiota sekä koulutusta aiheesta.

2 SISUKAS-TYÖSKENTELYMALLI JA KESKEISET PERIAATTEET

2.1 Malli pähkinänkuoressa

SISUKAS on lastensuojelun sijaishuollon työskentelymalli perhehoidossa asuvien 6–12-vuotiaiden lasten koulunkäynnin tukemiseen. Lapsen aloittaessa esiopetuksessa, siirtyessä esiopetuksesta kouluun tai vaihtaessa koulua sosiaalityöntekijä on yhteydessä lapsen verkostoon SISUKAS-työskentelyn käynnistämiseksi. Työskentelyn tavoitteena on ennaltaehkäistä lasten syrjäytymistä yhteistyössä sosiaalityön, perheen ja koulun kanssa. Työskentelytapa koskee kaikkia huostaanotettuja ja pitkäaikaisesti perhehoitoon sijoitettuja esiopetus- ja alakouluikäisiä lapsia. Sitä on mahdollista soveltaa myös lastensuojelulaitoksissa oleville lapsille. Joidenkin lasten kohdalla oppimisvaikeudet tulevat esiin vasta oppiaineksen vaikeutuessa ylemmillä luokilla. Lapsen tilanteen, vahvuuksien ja vaikeuksien kartoittaminen onkin perusteltua tehdä mahdollisuuksien mukaan jo esi- ja alkuopetusikäisenä. Tällöin voidaan löytää mahdolliset piilevät pulmat ja tarttua niihin jo varhaisessa vaiheessa. Kartoitus auttaa myös huomaamaan, jos lapsi alisuoriutuu koulussa. Tällöin lasta autetaan saavuttamaan kykyjensä mukainen taso.

SISUKAS-mallissa painottuu lapsen osallisuus ja voimavaranäkökulma. Keskeistä on lapsen tilanteen huolellinen ja kokonaisvaltainen kartoittaminen, yhteistyön tiivistäminen sekä oppimisympäristön järjestäminen lapsen tarpeita vastaavaksi. Sovitut tukitoimet kirjataan oppimissuunnitelmaan. Vaikuttavuutta seurataan koulutapaamisissa moniammatillisena yhteistyönä sekä arvioidaan seurantakartoituksella. Seuranta jatkuu peruskoulun loppuun.

Lapsen lisäksi työskentelyyn osallistuva verkosto

Huoltajat. Huoltajien myönteinen asenne koulutyöhön on lapselle merkityksellistä. Huoltajuus säilyy biologisilla vanhemmilla huostaanoton jälkeenkin ja he voivat olla tukena koulunkäynnissä mahdollisuuksien mukaan. Huoltajalla on tiedonsaantioikeus lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa ja hänellä on oikeus olla osallisena koulupalavereissa sekä päätöksenteossa. Aina tämä ei kuitenkaan ole mahdollista, jolloin sosiaalityöntekijä toimii tiedonvälittäjänä ja tekee yhteistyötä lapsen huoltajien kanssa lapsen asioista päätettäessä.

© PESÄPUU ry

Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on päävastuussa lapsen hyvinvoinnista ja oikeuksien toteutumisesta. Hän vastaa kokonaisvaltaisesti siitä, että lapsi saa tarvitsemansa tuen ja palvelut koulussa. Sosiaalityöntekijän on tärkeää saada tietoa lapsen koulun ja arjen sujumisesta. Hän on merkittävässä roolissa koulun kanssa tehtävässä yhteistyössä.

Sijaisvanhemmat huolehtivat käytännössä kouluyhteistyöstä. Heillä on tärkeää tietoa lapsen arjesta. Sijaisvanhemmat eivät kuitenkaan yleensä ole lapsen huoltajia, eivätkä voi sosiaalityöntekijän tapaan toimia lapsen laillisena edustajana pedagogisista järjestelyistä päätettäessä. Työskentelyssä sijaisvanhemmat ovat lapsen tukena toteuttamassa kotiin suunniteltuja tukitoimia.

Opettajat ovat tärkeitä lähiaikuisia lapsen arjessa. Heillä on arkitietoa lapsen oppimisesta ja koulunkäynnistä. Opettajat ovat myös merkittävässä roolissa oppimissuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden toteuttamisessa koulussa. Lisäksi työskentelyn onnistumisen kannalta on tärkeää, että koulun rehtori on tietoinen SISUKAS-toiminnan perusteista. Hän luo edellytykset toiminnalle koulussa.

SISUKAS-tiimi koostuu lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tukena toimivasta konsultoivasta erityisopettajasta ja psykologista. Suositeltavaa on, että tiimi on kunnallinen tai alueellinen lisäresurssi, kuten ruotsalaisessa Skolfam®-mallissa. Vaihtoehtoisesti tiimi voi muodostua oppilaan oman koulun oppilashuollon psykologista ja erityisopettajasta, jotka tekevät yhteistyötä lapsen oman sosiaalityöntekijän kanssa. Tiimi tekee lapsen valmiuksien alku- ja seurantakartoituksen. Se toimii konsultoivassa roolissa sekä osallistuu oppimissuunnitelman laadintaan ja seurantaan.

Lisäksi lapsen verkostoon voi kuulua muita hänelle läheisiä ja tärkeitä aikuisia tarpeen mukaan esimerkiksi koulunkäynnin ohjaaja, iltapäiväkerhon ohjaaja tai oppilashuollon henkilöstöä.

© PESÄPUU ry

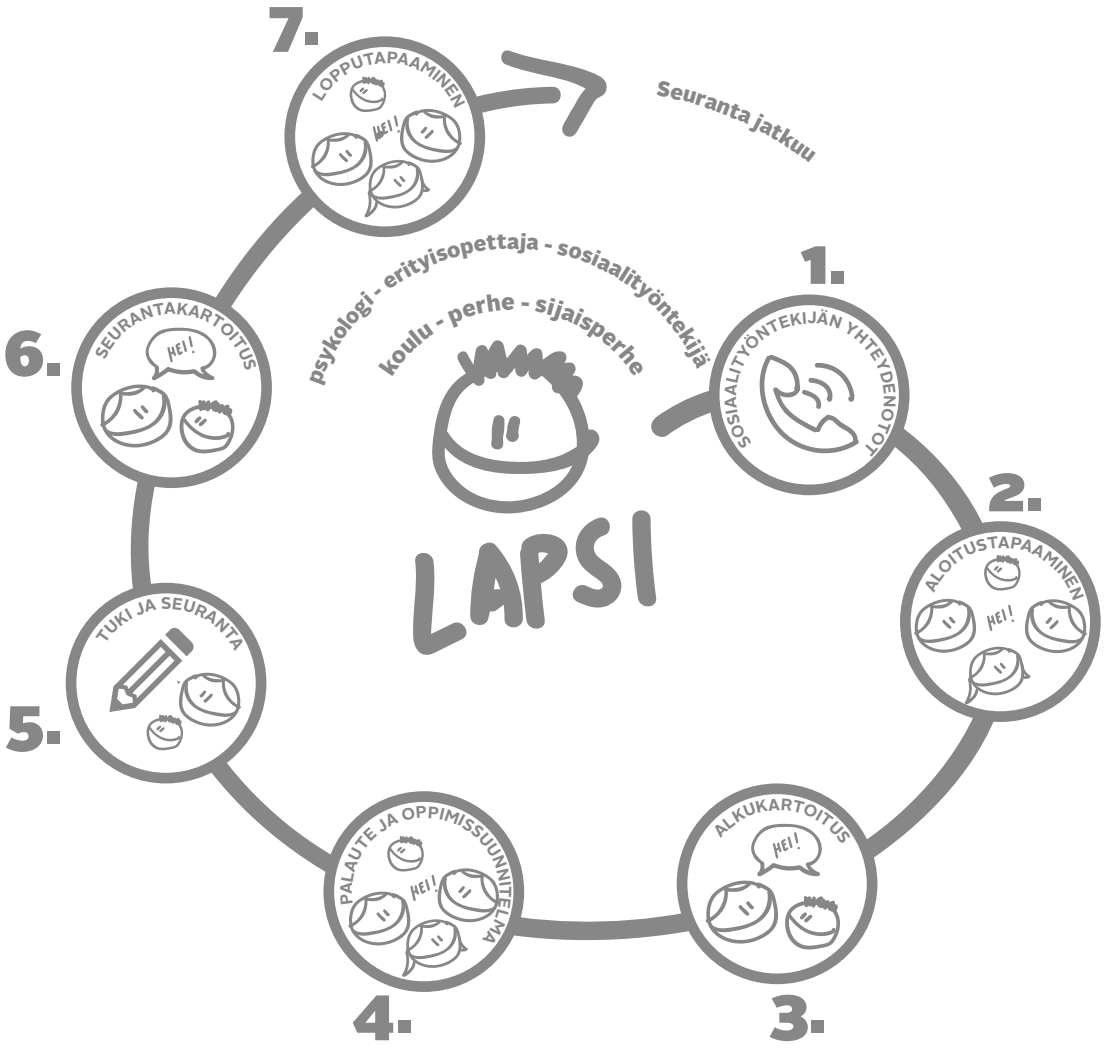

KUVIO 1. SISUKAS-malli

Työskentelyn vaiheet:

SISUKAS-mallin mukainen työskentely etenee seuraavien vaiheiden kautta (kuvio 1).

1. Sosiaalityöntekijän yhteydenotot. Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä tiedottaa huoltajille työskentelystä. Hän on myös yhteydessä sijaisvanhempiin ja kouluun yhteistyön käynnistämisestä. Lisäksi hän välittää SISUKAS-tiimille lapsen taustatiedot.

2. Aloitustapaaminen. Tiimi tapaa ensin sijaisvanhemmat ja lapsen. Tämän jälkeen järjestetään yhteinen tapaaminen koulussa, jossa on mukana koko lapsen verkos-

© PESÄPUU ry

to. Tapaamiset voidaan myös yhdistää. Niissä sovitaan pedagogisen ja psykologisen alkukartoituksen käynnistämisestä.

3. Alkukartoitus. Pedagogisen ja psykologisen kartoituksen aikana tiimi kerää tutkimus-, haastattelu- ja kyselytietoa lapsesta. On tärkeää, että tiimillä on käytettävissään myös lapsen ajantasaiset terveystiedot. Tarvittaessa pyydetään terveydenhoitajaa tekemään terveystarkastus.

4. Palaute ja oppimissuunnitelma. Verkosto kokoontuu keskustelemaan tiimin tekemästä kartoitusyhteenvedosta ja laatimaan yhdessä oppimissuunnitelman lapsen vahvuuksien ja tuen tarpeiden pohjalta. Yhdessä suunnitellaan, miten oppimisympäristö voidaan järjestää lapsen tarpeita vastaavaksi ja miten lapsen vahvuudet saadaan käyttöön. Oppimissuunnitelmaan kirjataan tavoitteet, vastuut ja aikataulut.

5. Tuki ja seuranta. Kahden vuoden mittaisen harjoitteluvaiheen aikana lapsi ja verkosto kokoontuvat 2–3 kuukauden välein päivittämään oppimissuunnitelmaa.

6. Seurantakartoitus. Tuen vaikuttavuutta arvioidaan toistamalla lapsen kanssa alkukartoituksen pedagogiset ja psykologiset tutkimukset.

7. Lopputapaaminen. Verkosto kokoontuu vielä yhteen keskustelemaan seurantakartoituksen tuloksista ja arvioimaan tukitoimien vaikuttavuutta. Samalla tehdään suunnitelma tuen ja seurannan jatkosta. Seurantaa jatketaan lapsen verkoston vuosittaisissa tapaamisissa peruskoulun loppuun asti.

2.2 Keskeiset periaatteet

Lapsilähtöisyys ja osallisuus

SISUKAS-mallin keskeisiä periaatteita ovat lapsen osallistaminen ja lapsilähtöinen työskentely. Lapsella on oikeus olla paikalla, kun häneen liittyvistä asioista puhutaan ja päätetään. Yhdessä sovitaan, kuka valmistelee lapsen ennakkoon tapaamisiin, kertoo tapaamisen syyt, käsiteltävät asiat ja keitä on paikalla. Osallisuuteen sisältyy aina vapaaehtoisuus. Lapsi saa kieltäytyä palavereissa mukana olosta. Hän saa myös halutessaan ottaa tapaamiseen tuekseen valitsemansa läheisen, joka voi puhua lapsen puolesta palaverissa, jos hän ei itse halua. Lapsi saa olla läsnä koko palaverin ajan tai halutessaan vain osan aikaa. Useimmat lapset ovat mielellään mukana. Tutun ja turvallisen aikuisen läsnäolo ja mahdollisuus esimerkiksi piirtää keskustelun lomassa tekee osallistumisesta lapselle helpompaa.

Tapaamisissa lapsi saa tietoa koulunkäyntiinsä liittyvistä asioista ja hänen omia näkemyksiään, tarpeitaan sekä toiveitaan kuullaan. Työskentelyssä hyödynnetään lasta kiinnostavia ilmaisukeinoja ja toiminnallisia välineitä. Palaverin aikuisten määrä kannattaa minimoida vain tarpeellisiin ja kesto tulee mitoittaa lapsen jaksamisen mukaan. Tiimi pyrkii hienotunteisuuteen, jotta lapsi ei kokisi tulevansa leimatuksi. Yhdessä sovitaan, ettei lapsen tarvitse niin halutessaan osoittaa tuntevansa tiimin jäseniä muissa tilanteissa.

Lapsen mukaan ottaminen oman koulunkäyntinsä ja tukimuotojen suunnitteluun motivoi häntä. Tapaamisen jälkeen on usein tarpeen, että lapselle läheinen aikuinen käy hänen kanssaan kertaalleen läpi käsitellyt ja sovitut asiat. Näin hän voi auttaa lasta niissä kysymyksissä, jotka ovat mahdollisesti jääneet epäselviksi.

Voimavaralähtöisyys

Toiminnan tavoitteena on löytää lapsen vahvuudet ja rakentaa koulunkäynti niiden varaan. Työskentelyssä vahvistetaan sitä, mikä on toimivaa tai missä nähdään mahdollisuuksia. Lapsen oma persoonallisuus erotetaan mahdollisista oppimisvaikeuksista tai käyttäytymisen haasteista. On tärkeää nähdä lapsen käyttäytymisen taakse. Näin tuetaan samalla lapsen myönteisen minäkäsityksen kehittymistä, joka motivoi uuden oppimiseen.

Dialogisuus ja monitoimijaisuus

Verkostotapaamisen vetäjä huolehtii siitä, että kaikilla osallistujilla on tasavertainen mahdollisuus tulla kuulluksi. Tämä edellyttää kaikilta toisten aktiivista ja myötätuntoista kuulemista. Kaikkien osallistujien näkemykset ja ajatukset ovat yhtä tärkeitä. Verkostotapaamiset aloitetaan kuulumiskierroksella, jossa lapsi saa ensimmäisenä puheenvuoron. Apuna voidaan käyttää kuvakortteja tai muita toiminnallisia välineitä. Lasta rohkaistaan kysymään ja kertomaan näkemyksistään ja toiveistaan sen verran kuin haluaa tai hän voi myös halutessaan vain kuunnella.

Lapsi on kokemusasiantuntija. Sosiaalityöntekijä ja vanhemmat tuntevat lapsen taustan, sijaisvanhempi arjen kotona ja opettaja koulussa. Psykologilla ja erityisopettajalla on erityisosaamista tutkimuksista ja kuntoutuksesta. Kenelläkään ei ole oikeita vastauksia, eikä valmiita ratkaisuvaihtoehtoja. Yhteinen ymmärrys syntyy osallistujien kesken tapaamisen aikana. Yhteisessä keskustelussa ja vuorovaikutuksessa tieto rikastuu, avautuu uusia näkökulmia ja piirtyy kokonaiskuva lapsen tilanteesta. Aikuisten alkaessa toimia samaan suuntaan lapsi voi kokea olevansa kannateltu ja arvokas.

© PESÄPUU ry

Mitattavuus

Lapsen oppimisvalmiutta ja hyvinvointia mitataan strukturoiduin ja normeeratuin testein. Tuloksia analysoidaan muuta tapaamisissa kertynyttä tietoa hyödyntäen ja nämä yhdistämällä saadaan laaja näkemys lapsen kokonaistilanteesta sekä löydetään parhaat keinot auttaa. Tieto hyödyttää myös lapsen omaa sosiaalityöntekijää päätöksenteossa. Toistamalla kartoitukset kahden vuoden päästä voidaan havainnollistaa muutos ja kehitys, arvioida tuen vaikuttavuutta sekä suunnitella mahdollista jatkotukea. Lapselle seurantakartoituksen tulokset ovat voimauttavia, kun ponnistelu ja yrittäminen on huomattu ja tuottanut hedelmää. Palaute omasta yrittämisestä ja edistymisestä synnyttää myönteistä asennetta koulutyöhön ja itseen oppijana. Strukturoidut mittaukset mahdollistavat myös kansainvälisen vertailun.

”

Tieto lapsen koulunkäynnistä helpottaa asiakassuunnitelmapalavereiden pitämistä. Nyt osaa keskittyä paremmin olennaisiin asioihin.

- sosiaalityöntekijä

Opettaja on saanut tukea, tutkimustietoa ja kanavan toimivaan yhteistyöhön sijaisperheen kanssa. Oppilas on kokenut itsensä arvokkaaksi, koska hänen asioihinsa on keskitytty.

- opettaja

”

Tomin SISUKAS-polku

SISUKAS-työskentelyn alkaessa Tomi on 8-vuotias, bändissä soittava kakkosluokkalainen. Hän on urheilullinen poika, joka pelaa mielellään pesäpalloa, luistelee ja hiihtää. Sijaisperheessään Tomi on asunut 4-vuotiaasta alkaen. Isäänsä poika tapaa säännöllisesti, mutta äitiin hän ei ole yhteydessä. Tomilla on todettu 5-vuotiaana epäsosiaalinen käytöshäiriö, tarkemmin määrittelemätön kehitysviive ja vaikea traumatisoituminen. Hän on käynyt paikallisella terveyskeskuspsykologilla tukikäynneillä.

Tomin tilanteen monialaisessa alkukartoituksessa todetaan, että hän hoitaa läksynsä reippaasti ja kahdenkeskisessä tilanteessa aikuisen kanssa työskentely sujuu hyvin. Opettajan mukaan hyvänä päivänä Tomi ei erotu muista oppilaista, mutta usein iltapäivään mennessä hän väsyy ja mieliala saattaa muuttua hetkessä. Tomi hermostuu esimerkiksi, jos toinen oppilas on koulussa häntä parempi. Hän saattaa raivostua, jos kokeesta ei tullutkaan kymppiä. Ryhmässä oleminen ja oman käyttäytymisen hallinta tuottavat haasteita. Luokassa esiintyy kiusaamista ja Tomi joutuu herkästi syntipukiksi.

Alkukartoituksen psykologisissa ja pedagogisissa testeissä ilmenee, että Tomin oppimisen valmiudet ja akateemiset taidot ovat kauttaaltaan ikätasoisia. Kartoitustehtävistä selviytyäkseen hän tarvitsee kuitenkin paljon aikuisen tukea ja ponnistelu nostaa esiin vahvoja tunteita. Niin kotona kuin koulussakin ollaan huolissaan Tomista. Hän on ahdistunut, aggressiivinen ja hyvin vaativa itseään kohtaan. Kaveriongelmat ja tarkkaavuuden pulmat huolestuttavat myös. Vaikka Tomi ei itse ilmaise olevansa huolissaan itsestään, hän vaikuttaa silti olevan jatkuvassa jännitys- ja hälytystilassa.

Kartoituksen pohjalta laaditussa oppimissuunnitelmassa ja tuessa aikuiset keskittyvät auttamaan Tomia käyttäytymisen ja tunteiden hallinnan harjoittelussa. Ryhmätasolla puututaan luokan tilanteeseen. Tomille haetaan ja myönnetään henkilökohtainen avustaja kouluun auttamaan huomion suuntaamisessa sekä voimakkaiden tunnereaktioiden hillitsemisessä. Tukimuotojen käynnistyttyä avustaja huomaa luokkatovereiden vaivihkaisen Tomin kiusaamisen ja ärsyttämisen, johon puututaan. Mielikuva ja leima Tomista syntipukkina häviää. Aikuisia ohjataan ottamaan Tomin raivonpuuskat vastaan jämäkästi, mutta lempeästi. Tomi aloittaa toimintaterapian, jonka tavoitteena on auttaa häntä tunnistamaan kehonsa reaktioita erilaisiin tunnetiloihin sekä opetella rentoutumaan. Tomi ei saa tutkimuksissa ADHD-diagnoosia, mutta seuranta erikoissairaanhoidossa jatkuu.

Kaksivuotisen tukijakson jälkeen tehdyssä SISUKKAAN seurantakartoituksessa Tomin oppimisen valmiudet ja akateemiset taidot ovat edelleen ikätasoisia. Tomi pystyy nyt paremmin keskittymään tehtäviin ja käyttäytyy kohteliaasti. Sijaisvan-

© PESÄPUU ry

hempien huoli on oleellisesti vähentynyt heidän seuratessaan Tomin kehittymistä. Toimintaterapia on auttanut Tomia tunnistamaan kehollisia reaktioitaan ja opettanut rentoutumaan. Tomi on hyötynyt selvästi avustajan tuesta ja luokkatilanne on rauhoittunut. Avustajan ja luokanopettajan mukaan Tomille edelleen haasteellisia ovat siirtymät ja välitunnit sekä tavallisesta arkirutiinista poikkeavat tilanteet. Tomin tunteenpurkauksia ei edelleenkään aina pysty täysin ennakoimaan. Aikuiset ymmärtävät kuitenkin nyt paremmin, miten tilanteissa kannattaa toimia. Tomi tarvitsee myös edelleen harjoittelua koululaisen perustaidoissa, kuten läksyistä sekä koulutarvikkeista huolehtimisessa. Muutos myönteiseen suuntaan on kuitenkin ollut merkittävä.

SISUKAS-työskentelyn lopputapaamisessa aikuiset Tomin ympärillä kertovat olevansa ylpeitä pojan avoimuudesta, ystävällisyydestä sekä sitkeydestä omien käytöspulmien voittamiseksi. Tomi itse kuvaa tilannettaan tyytyväisenä seuraavasti: ”Ennen olin kuin Ferrari, joka kiihtyi sekunnissa nollasta sataan.” Nyt Tomi kertoo vaihtaneensa Lamborghiniin, jonka nopeus pysyy noin viidessäkympissä. Kun Tomilta kysytään, miten tähän on päästy, hän toteaa, että ”sijaisisä on pitänyt autokoulua”. Aiemmin kaikkien hänen lähipiirissään olevien aikuisten energia meni päivittäin Tomin koulussa jaksamisen tukemiseen. Nyt voidaan jo keskittyä itse oppimiseen sekä oman vastuunoton harjoitteluun.

II TYÖSKENTELYN VAIHEET

3 SOSIAALITYÖNTEKIJÄ TYÖSKENTELYN KÄYNNISTÄJÄNÄ

”SISUKAS auttaa niitä lapsia, jotka ei asu oman äidin luona.”

poika 10 v.

3.1 Yhteydenotto lapsen huoltajiin

Tavoite: Huoltajat saavat tietoa työskentelymallista.

Osallistujat: Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja lapsen huoltaja(t)

Sisältö: Lapsen huoltajat voidaan tavata joko yhdessä tai erikseen. Tiedottamista varten ei ole välttämätöntä järjestää erillistä tapaamista, vaan työskentelymallista voidaan keskustella esimerkiksi asiakassuunnitelmapalaverin yhteydessä tai puhelimitse.

Työskentely alkaa siitä, että sosiaalityöntekijä on yhteydessä lapsen huoltajiin kertoakseen heille SISUKAS-työskentelystä. Sosiaalityöntekijä keskustelee huoltajien kanssa heidän ajatuksistaan ja toiveistaan olla mukana lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Yhdessä mietitään, millä tavalla huoltajat voivat osallistua työskentelyyn, esimerkiksi verkostotapaamisiin. Tärkeää on, että huoltajien tiedot lapsesta hyödynnetään lapsen koulunkäyntiä ja oppimista suunniteltaessa. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on arvioida huoltajien edellytykset osallistua palavereihin lapsen edun näkökulmasta. Hän myös huolehtii, että he saavat riittävästi tietoa ja heidän näkökulmansa tulee kuulluksi lapsen koulunkäyntiin liittyvissä asioissa. Samalla sosiaalityöntekijällä on tilaisuus keskustella huoltajien kanssa heidän omasta koulunkäynnistään ja mahdollisista tuen tarpeistaan oppimisessa.

Huoltajille välitetään seuraavat materiaalit:

- Esite työskentelystä (Liite 1)
- Tiimin jäsenten käyntikortit / yhteystiedot

© PESÄPUU ry

3.2 Yhteydenotto sijaisvanhempiin

Tavoite: Sijaisvanhemmat saavat tietoa työskentelystä.

Osallistujat: Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, sijaisvanhemmat

Sisältö: Yhteydenotto ja tiedonanto voi tapahtua myös puhelimitse. Sosiaalityöntekijä kertoo työskentelystä sijaisvanhemmille. Suullisesti annettua tietoa voi täydentää kirjallisella esitteellä (Liite 1). Sijaisvanhemmilla on mahdollisuus kysyä heitä mietityttävistä asioista.

3.3 Lapsen taustatietojen välittäminen tiimille

Tavoite: Tiimi saa lapsen omalta sosiaalityöntekijältä tarvittavat tiedot lapsesta

Osallistujat: Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, psykologi ja erityisopettaja

Sisältö: Tapaamisessa sosiaalityöntekijä kertoo taustatietoja lapsesta ennen huostaanottoa sekä lapsen elämästä sijaisperheessä. Hän kuvaa lapsen esiopetus- ja kouluhistoriaa sekä muita oleellisia tulevaan työskentelyyn vaikuttavia tekijöitä.

Sosiaalityöntekijä välittää tiimille seuraavat tiedot lapsesta:

- henkilötunnus ja yhteystiedot
- sijoitushistoria ja huostaanoton perusteet
- lapsen lähiverkosto
- kehityshistoria (raskausaika, pikkulapsivaihe), vanhempien mahdolliset oppimisvaikeudet
- fyysinen terveydentila (esim. pitkäaikaissairaudet)
- harrastukset, vahvuudet
- aiemmat tutkimukset ja lausunnot/muut tarpeelliset asiakirjat

4 ALOITUSTAPAAMINEN

”Sai sanoa kaikki semmoset asiat, jotka painaa mieltä.”

tyttö 8 v.

4.1 Tapaaminen sijaisperheessä

Tavoite: Tiimi, lapsi ja sijaisvanhemmat tutustuvat toisiinsa. Lapsi ja sijaisvanhemmat saavat tietoa työskentelystä. Sovitaan aikatauluista ja käytännön työhön liittyvistä kysymyksistä. Tiimi saa tietoa lapsen koulunkäynnistä lapselta ja sijaisvanhemmilta.

Osallistujat: Lapsi, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, sijaisvanhemmat, psykologi ja erityisopettaja.

Sisältö: Tapaaminen järjestetään sijaisperheessä. Vaihtoehtoisesti tapaaminen voidaan yhdistää koulutapaamiseen (Katso luku 4.2). Jos tämä on ensimmäinen kerta, kun psykologi ja erityisopettaja tapaavat lapsen, he esittelevät itsensä ja kertovat lapselle ja sijaisvanhemmille tulevasta työskentelystä.

Tiimi esittelee työskentelyn eri vaiheet. Apuna voi käyttää esimerkiksi kuvaa työskentelyn vaiheista (Liite 2). Tiimi kertoo lapselle työskentelystä lapsilähtöisesti ja kysyy hänen mielipidettään siitä.

Tiimi kertoo alkukartoituksen tekemisestä ja sen sisällöstä. Yhdessä sovitaan, tehdäänkö kartoitukset kotona vai koulussa. Silloin kun kartoitukset tehdään koulussa, lapsen kanssa keskustellaan, mitä hän haluaa kertoa tästä koulutovereilleen. Hänen ei tarvitse tervehtiä eikä ilmaista tuntevansa psykologia ja erityisopettajaa, jos hän ei halua. Kun psykologi tai erityisopettaja tulee koulun ulkopuolisen tiimin jäsenenä luokkaan havainnoimaan oppituntia, hänet voidaan esitellä vierailijana, joka tutustuu luokan toimintaan. Lapsen ei siis tarvitse pelätä joutuvansa luokkatovereiden huomion kohteeksi. Lapselta ja sijaisvanhemmilta kysytään lapsen mahdollisista erityistarpeista kartoitustehtävien aikana (esimerkiksi kuuloon ja näköön liittyvät asiat ja välipalan tarve).

© PESÄPUU ry

Tapaamisen aikana käydään läpi seuraavat asiat:

Lapsen näkökulmasta

- koulun sujuminen ja kotitehtävien teko
- ilon ja harmin aiheet koulussa
- lempiaineet ja aineet, joissa tarvitsee tukea
- kaverisuhteet ja harrastukset
- koulumatkojen sujuminen
- muut lapselle tärkeät asiat

Sijaisvanhempien näkökulmasta

- koulun sujuminen ja kotitehtävien teko
- päivittäisen arjen sujuminen
- lapsen vahvuudet ja tuen tarpeet koulussa
- nykyisen tuen sopivuus ja riittävyys
- kodin antama tuki koulunkäyntiin
- yhteydenpito kodin ja koulun välillä

Seuraavat materiaalit jätetään sijaisperheeseen:

- Esite (Liite 1)
- Tiimin jäsenten yhteystiedot (tiimi tarvitsee myös sijaisvanhempien yhteystiedot)
- Kartoituksiin kuuluvat kyselylomakkeet (SDQ, CBCL), ohjeet lomakkeiden täyttämiseen, postimerkillä varustettu palautuskuori sekä tiedot viimeisestä palautuspäivästä.

4.2 Koulutapaaminen

Tavoite: Tiimi sopii tapaamisen lapsen luokanopettajan ja rehtorin kanssa. Koulu saa tietoa työskentelymallista ja tiimille täydentyy kuva lapsesta koulun näkökulmasta. Opettajat ja tiimi keskustelevat käytännön kysymyksistä, kuten kartoituksen tekoon ja palaverien pitämiseen liittyvistä aikatauluista sekä vaihtavat yhteystietoja.

Osallistujat: Lapsi, sijaisvanhemmat, huoltajat mahdollisuuksien mukaan, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tiimi, rehtori, luokanopettaja ja tarpeen mukaan muita lapsen kouluarjessa mukana olevia aikuisia.

Sisältö: Koska merkittävä osa työskentelystä tapahtuu koulussa, on perustan luominen hyvälle yhteistyölle erityisen tärkeää. Rehtorin kanssa on hyvä keskustella toiminnasta, jos hän ei vielä tiedä SISUKAS-mallista. Tiimi tekee tapaamisesta muistion ja jakaa sen kaikille osallistujille jälkikäteen.

Koulutapaamisen aikana käydään läpi seuraavat asiat

Mallin esittely

Tapaamisen aluksi tiimi esittelee itsensä ja kertoo tiivistetysti koulun henkilökunnalle sijoitettujen lasten koulunkäyntiin liittyvistä erityiskysymyksistä. On hyvä kertoa koulumenestyksen merkityksestä suojaavana tekijänä sijoitetun lapsen tulevaisuutta ajatellen. Apuna voi käyttää lisämateriaalia, esimerkiksi *"Pieni opas sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi"*, jota voi tilata Pesäpuusta tai tulostaa osoitteesta www.sijoitettulapsikoulussa.fi. Tapaamisessa käydään läpi mallin eri vaiheet ja niiden sisältö. Apuna voi käyttää kuvaa työskentelyn vaiheista (ks. Liite 2). Tiimin tullessa koulun ulkopuolelta toimivan ja avoimen yhteistyön luomista edesauttaa tiimin kiinnostus koulun käytäntöjä ja toimintakulttuuria kohtaan. Koulun toimintatapojen tunteminen auttaa tiimin työtä myös jatkossa.

Työnjaosta ja yhteistyöstä sopiminen

Jo ensimmäisessä koulutapaamisessa sovitaan alustavasti vastuista ja työnjaosta tulevassa työskentelyssä. Sosiaalityöntekijä kertoo omasta roolistaan lapsen elämässä. Sovitaan yhteistyöstä jatkossa ja sosiaalityöntekijän mukana olosta seurantapalavereissa. Mikäli huoltajat ovat paikalla, he voivat kertoa omia toiveitaan ja ajatuksiaan lapsen koulunkäyntiin liittyen. Jos tiimi tulee koulun ulkopuolelta, on hyvä puhua tiimin konsultoivasta roolista. Silloin sen työpanos on koululle lisäresurssi ja tiimin työ eroaa koulupsykologin ja koulun oman erityisopettajan perustyöstä. Kun tiimi muodostuu koulun omasta erityisopettajasta ja oppilashuollossa toimivasta koulupsykologista, sovitaan yhdessä heidän osuudestaan työskentelyssä. Koulutapaamisessa tuodaan esille, että toiminta edellyttää lapsen verkoston aikuisilta sitoutumista sovittaviin tukitoimiin ja säännöllisiin seurantatapaamisiin. On hyvä todeta, että työskentelyssä käytettävät tukimuodot voivat auttaa muitakin luokassa olevia lapsia, jolloin työskentelystä hyötyy useampi lapsi ja joskus jopa koko luokka.

© PESÄPUU ry

Lapsen koulunkäynti luokanopettajan silmin

Luokanopettaja kertoo lapsesta omasta näkökulmastaan. Lapsen vahvuuksien näkeminen ja esille tuominen opettajan toimesta on tärkeää. Lapselle on palkitsevaa kuulla, että opettaja arvostaa hänen taitojaan ja osaamistaan. Lapsen vahvuuksia voidaan myös hyödyntää mahdollisesti tarvittavan tuen suunnittelussa. Tulevan työskentelyn kannalta on keskeistä kuulla lapsen kouluarjen, oppiaineiden ja kaverisuhteiden sujumisesta. Tiimin on hyvä tietää, jos lapsi on yksilöllisen oppilashuollon piirissä tai jos hänellä jo on mahdollisesti yksilöllinen oppimissuunnitelma.

Tiimin on hyvä kuulla, kuinka lapsi lukee ja kirjoittaa ja selviää matematiikassa. Oppiaineiden sujumista opettaja voi kuvailla tuntiaktiivisuuden, kokeista saatujen tulosten ja lapsen ainetta kohtaan osoittaman kiinnostuksen pohjalta. Hyödyllistä on kuulla opettajan arvio lapsen kielellisistä ja motorisista taidoista sekä kyvystä keskittyä ja työskennellä oppitunneilla.

Jos lapsi tarvitsee esimerkiksi silmälaseja tai kuulolaitetta, on nämä hyvä ottaa keskustelussa puheeksi. Tarpeen vaatiessa lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä voi pyytää kaikki lapsen terveystiedot ennen tapaamista. Näin voidaan saada selville kaikki mahdolliset oppimiseen vaikuttavat terveydelliset tekijät, jotka voivat vaikuttaa kartoitustulosten tulkintaan.

Seuraavat asiat käydään yhdessä läpi lapsen koulunkäynnistä:

Lapsen näkökulmasta

- koulun sujuminen ja kotitehtävien teko
- ilon ja harmin aiheet koulussa
- lempiaineet ja aineet, joissa tarvitsee tukea
- kaverisuhteet ja harrastukset
- koulumatkojen sujuminen
- muut lapselle tärkeät asiat

Opettajan näkökulmasta

- lapsen vahvuudet
- tuen tarpeet
- millaista tukea on annettu
- kotitehtävien sujuminen
- onko lapsella yksilöllistä oppimissuunnitelmaa
- kaverisuhteet
- välituntien sujuminen
- tehdyt tutkimukset
- kodin ja koulun yhteistyö

Aikataulut

- Tapaamisessa sovitaan alkukartoituksen aikataulusta. Aikatauluissa huomioidaan, ettei lapsi jää paitsi hänelle tärkeistä tapahtumista koulussa. Lisäksi voidaan valmiiksi sopia myös aika, jolloin alkukartoituspalaute annetaan.

Koululle jätetään seuraavat materiaalit:

- Esite työskentelystä (Liite 1)
- Yleinen kuvaus työskentelyn kulusta vaihe vaiheelta (Liite 2)
- *Pieni opas sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi*
- Tiimin jäsenten käyntikortit yhteystietoineen
- Kyselylomakkeet: 1) opettajan Vahvuudet ja vaikeudet -kysely (SDQ), 2) Opettaja-oppilassuhteen mittari (STRS), ohjeet lomakkeiden täyttämiseen, postimerkillä varustettu palautuskuori sekä tiedot viimeisestä palautuspäivästä.
- Ohjeineen kaikki ne pedagogiset testit, jotka on sovittu luokanopettajan tehtäväksi (katso luku 5.4).

Alkukartoituksen yhteydessä sovitaan terveystarkastuksen tekemisestä lapselle kouluterveydenhuollossa, mikäli terveystiedot eivät ole ajantasaiset. Fyysinen terveys vaikuttaa osaltaan lapsen koulunkäyntiin, esimerkiksi näkö- ja kuulo-ongelmat heijastuvat hoitamattomina vahvasti oppimiseen.

© PESÄPUU ry

5 LAPSEN TILANTEEN ALKUKARTOITUS

”Minua tärisytti, kun jännitti muistipeli ja muutkin tehtävät pikkusen.”

tyttö 7 v.

5.1 Yleistä vahvuuksien ja tuen tarpeiden kartoituksesta

Käytettävien testien tulee olla psykologien ja erityisopettajien yleisesti käyttämiä, luotettavia ja vertailukelpoisia. Kartoitukseen on hyvä valita testit, joiden avulla saadaan mahdollisimman kattava kuva lapsen oppimisesta ja hyvinvoinnista. On kuitenkin huolehdittava, ettei kartoitus paisu liikaa ajallisesti ja tehtävien osalta. Kartoitus antaa tietoa lapsen vahvuuksista ja tuen tarpeista sekä oppimisen taustalla olevista tekijöistä. Kun kartoituksesta saatu tieto yhdistetään arkitietoon, on mahdollista suunnitella lapsen oppimisympäristö hänen tarpeitaan vastaavaksi. Alku- ja seurantakartoituksen tuloksia vertailemalla saadaan tietoa myös tukitoimien vaikuttavuudesta.

5.2 Kartoitukseen valmistautuminen

Ennen kartoituksen aloittamista sovitaan sijaisvanhemmille, lapselle ja koululle sopiva ajankohta ja paikka kartoitukselle. Kunkin lapsen kohdalla sovitaan, tehdäänkö kartoitukset kotona vai koulussa. Sijaisvanhempien lapsituntemuksen mukaan ja lasta kuunnellen valitaan paikka, jossa lapsi työskentelee parhaiten. Seurantakartoitus on suotavaa tehdä samassa paikassa kuin alkukartoitus. Luotettavuuden vuoksi kartoitukset olisi hyvä tehdä tiiviillä aikataululla. Lapsella tulisi kuitenkin olla ainakin yksi lepopäivä psykologin ja erityisopettajan tutkimusten välillä. Psykologi ja erityisopettaja sopivat keskenään, kumpi työskentelee lapsen kanssa ensin. Paras aika tutkimukselle on yleensä aamupäivä, jolloin lapsi on virkeimmillään. Tauoista ja välipalasta on syytä huolehtia tehtävien lomassa.

Kun tutkimukset tehdään kotona, sovitaan ajasta sijaisvanhempien ja koulun kanssa. Kartoituspäivänä voi tarvittaessa muistuttaa sijaisvanhempia heille annettujen lomakkeiden täyttämisestä ja palauttamisesta. Kun tutkimukset tehdään koulussa, opettajalle sopivasta ajasta ilmoitetaan myös sijaisvanhemmille. Opettajaa pyy-

© PESÄPUU ry

detään varaamaan tehtävien tekoon häiriötön tila. Joillekin lapsille on tärkeää, että he voivat huomiota herättämättä käydä tekemässä tehtäviä. Silloin voi olla hyvä aloittaa aamulla heti ensimmäisen tunnin alussa. Taukoja on luontevaa pitää välitunneilla. Opettajaa pyydetään täyttämään ja palauttamaan hänelle annetut kyselylomakkeet.

5.3 Psykologinen kartoitus

Psykologi tekee lapsen kanssa seuraavat testit ja kyselyt sekä kerää kyselyillä tietoa opettajalta ja sijaisvanhemmilta.

Tutkimuskohde	Tutkimusmenetelmä	Tiedonantaja
Yleiset kognitiiviset kyvyt	**WISC-IV –** Lapsen yleisen kykytason mittaus, vahvuuksien ja tukea tarvitsevien osa-alueiden kartoittaminen. Laadullisena arviona tietoja keskittymiseen, yhteistyötaitoihin, motivaatioon liittyen sekä lapsen kykyyn käsitellä stressaavaa tilannetta (Wechsler, 2010).	Lapsi
Psyykkinen hyvinvointi	**Vahvuudet ja vaikeudet (SDQ)-kysely:** Lyhyt lapsen tunne-elämää, käyttäytymistä, kaverisuhteita ja sosiaalisia taitoja kartoittava kysely (Goodman, 2011; Koskelainen, Sourander, Kaljonen, 2000).	Lapsi, sijaisvanhemmat, opettaja
	CBCL (Child Behaviour Checklist): Lapsen psyykkistä hyvinvointia kartoittava kysely sijaisvanhemmille (osa ASEBA-kyselylomakesarjaa; Achenbach & Rescorla, 2001).	Sijaisvanhemmat
Opettaja-oppilas -suhde	**Vas-mittari:** Yksinkertainen jana, johon lapsi merkitsee arvionsa suhteessa opettajaan (Visual Analogue Scale) (Liite 4).	Lapsi
	STRS-kysely: Lyhyt kysely opettajan suhteesta oppilaaseen (Pianta, 2001).	Opettaja

Tutkimusta voi täydentää vielä tekemällä lapsen kanssa Minä koululaisena -kyselyn (Aro ym., 2014). Sillä saadaan tietoa lapsen oppimiseen ja koulunkäyntiin liittyvästä minäkäsityksestä ja minäpystyvyydestä. Lisäksi Ruotsin Skolfam®-mallissa on käytetty mielialakyselyä (Beck) ja ABAS-II-kyselyä psyykkisen hyvinvoinnin arviointiin. Katso tarkemmat tiedot Skolfam®-käsikirjasta (www.skolfam.se).

5.4 Pedagoginen kartoitus

Pedagogiset testit valitaan erityisopetuksen käytössä olevista testeistä kullekin lapselle sen mukaan, millä vuosiluokalla lapsi parhaillaan on. Jos lapsella on HOJKS ja sen mukaan on jotakin oppiainetta yksilöllistetty vastaamaan alemman luokkatason vaatimuksia, on tämä huomioitava testien valinnassa. Esiopetuksessa oleville

© PESÄPUU ry

lapsille tehdään kartoitus esiopetuksessa käytettävillä kielellisiä ja matemaattisia taitoja kartoittavilla menetelmillä.

Esiopetuksessa olevan lapsen pedagoginen kartoitus:

Tutkimuskohde	Tutkimusmenetelmä
Kokonaiskehitys	**Eskarin arki -havainnointilomake** (työryhmä; Hannula, Hiekkataipale, Liimatainen, Laiho, Santanen, 2010). Käytetään pääsääntöisesti havainnointilomaketta osasta C, tarvittaessa laajennettua havainnointilomaketta osasta D.
Kielelliset taidot	**Boehmin peruskäsitetesti,** suomalaisen laitoksen käsikirja (Heimo, 1993).
	LAUSETESTI, kuullun ymmärtämisen lausetesti (Korpilahti,2001).
Lukeminen ja kirjoittaminen	**ARMI** – Luku ja kirjoitustaidon arviointimateriaali 1. luokalle (Lerkkanen, Poikkeus, Ketonen, 2006). Testistöstä tehdään seuraavat osat: alkuäänteen tunnistaminen, sanan tavutus, kirjainten kirjoittaminen ja kirjainten nimeäminen.*
Matematiikka	**MAKEKO,** matematiikan keskeisten käsitteiden diagnoosi esiopetuksessa, 1. osa (Ikäheimo, Putkonen, Voutilainen, 2002).*

*Vaihtoehtoisesti näiden tilalla voidaan käyttää seulontamenetelmänä Kouluvalmiuden arviointi ryhmässä -menetelmää (Elomäki, Huolila, Poskiparta, Saranpää, 1999).

Alakoululaisen pedagoginen kartoitus:

Tutkimuskohde	Tutkimusmenetelmä	Tarvittaessa voidaan käyttää lisänä
Lukemisen sujuvuus	**Ala-asteen lukutesti ALLU, tekninen lukeminen,** TL4A, virkkeiden ymmärtäminen (Lindeman, 2005)	**Nopean sarjallinen nimeämisen testi.** Tätä testiä voidaan käyttää selvittämään lukusujuvuuden taustalla olevia mahdollisia nimeämisen pulmia (Ahonen, Tuovinen, Leppäsaari, 1999). Tarpeen mukaan voidaan valita muitakin lukusujuvuutta tai kielellistä tietoisuutta kartoittavia osioita **Ala-asteen ALLU-lukutestistä.**
Luetun ymmärtäminen	**Ala-asteen lukutesti ALLU, tekstien ymmärtäminen**, tietotekstit (Lindeman, 2005)	Lisäksi voidaan teettää oppilaalla myös kertomustekstit **Ala-asteen ALLU-lukutestistä**.
Oikeinkirjoitus	**Perusopetuksen kirjoitustestit, seulontaosa** (kullekin luokkatasolle) (Poussu-Olli & Saarni, 1998)	**Perusopetuksen kirjoitustestit, diagnostinen osa** (kullekin luokkatasolle). Lukemisen ja kirjoittamisen pulmien taustalla olevien tekijöiden tarkempi selvittäminen (Poussu-Olli & Saarni, 1998).
Matematiikka	**MAKEKO - Matematiikan keskeisen oppiaineksen kokeet** (Ikäheimo, Putkinen, Voutilainen 2. painos 2002)	**Banuca** 1.-2. luokalla, lukukäsitteiden hallinta ja laskutaidon perusteet (Räsänen, 2005). **RMAT laskutaidon testi 9-12-vuotiaille** 3. -6. luokalla, (Räsänen, 2004). Banuca- ja RMAT-testejä voidaan käyttää MAKEKO-testin sijasta tai rinnalla. On kuitenkin huomioitava, että ne mittaavat peruslaskutaitoja, kun taas MAKEKO-testissä käydään läpi koko vuosiluokittain opetettava aines.

5.5 Kartoituksessa huomioitavaa

Ohjeita kartoitukseen

Kartoituksen yhteydessä lapselle on hyvä kertoa, että erilaiset tehtävät ovat vain yksi keino selvittää, miten hänellä koulussa sujuu. Samalla saadaan tietoa siitä, miten aikuiset voisivat paremmin auttaa häntä. On mahdollista, että luokanopettaja tai koulun oma erityisopettaja tekee osan pedagogisista testeistä lapsen kanssa. MAKEKO-testi on mahdollista teettää kokonaisuutena lukuvuoden lopussa keväällä tai osa-alue kerrallaan pitkin lukuvuotta aina sitä mukaa, kun kukin osa-alue on oppilaille opetettu. On huomioitava, että esiopetuksessa olevien lasten pedagogisen kartoituksen tehtävät eivät ole suoraan vertailukelpoisia koulussa käytettyjen testien kanssa. Tästä syystä esiopetuksessa kartoitettujen lasten taitoja on hyvä kartoittaa vielä ensimmäisen luokan aikana tässä käsikirjassa mainituin pedagogisin menetelmin. Näin saadaan helpommin vertailtavaa aineistoa myös näiden lasten osalta. On suositeltavaa, että alku- ja seurantakartoitus toteutuu mahdollisimman samanlaisissa olosuhteissa. Näin minimoidaan olosuhteiden vaikutus tutkimustuloksiin.

Havainnointi luokassa

Kartoituksiin kuuluu myös erityisopettajan tai psykologin tekemä lapsen oppitunnin seuranta. Havainnoinnin tarkoituksena on saada kokonaisvaltainen kuva lapsesta ja luokan ilmapiiristä. On tärkeää, että tuntiin sisältyy opettajan opetustuokion lisäksi oppilaiden omaa työskentelyä. Myös välitunnin havainnointi voi olla tarkoituksenmukaista. Luokanopettaja esittelee työntekijän henkilönä, jonka työhön kuuluu käydä tutustumassa, kuinka luokissa työskennellään. Työntekijä ei myöskään paljasta tuntevansa luokassa olevaa SISUKAS-lasta.

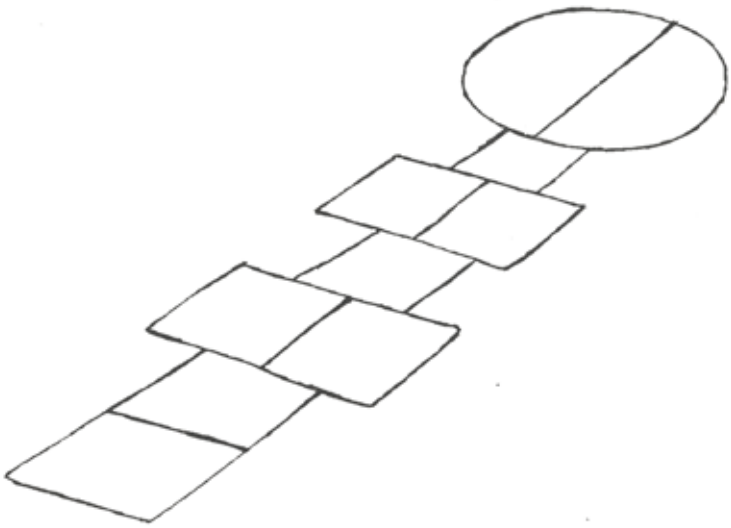

© PESÄPUU ry

6 KARTOITUSPALAUTE JA OPPIMISSUUNNITELMAN LAATIMINEN

”Haluaisin apua matskan tehtäviin, sellasiin vaikeisiin. Kun joku kertois, miten vois laskea, että miten se sujuu, vaikka ope. Olis hauska, jos mä oisin prinsessa ja sitten enää pojat ei kiusais mua. Koska pojat kiusaa mua oikeesti. Tänäänkin välkällä.”

tyttö 8 v.

6.1 Kartoitustulosten yhteenveto ja oppimissuunnitelman valmistelu

Psykologi ja erityisopettaja kokoavat tekemiensä kartoitusten tulokset yhteen ja analysoivat niiden pohjalta lapsen vahvuuksia ja tuen tarpeita. Tarvittaessa konsultoidaan ulkopuolisia asiantuntijoita. Lisäksi tiimi pohtii alustavasti, mitä asioita olisi hyvä lähteä yhdessä työstämään ja millaisesta tuesta lapsi voisi hyötyä. Suunnittelussa voi olla mukana myös lapsen oma sosiaalityöntekijä.

6.2 Palaute alkukartoituksesta ja oppimissuunnitelman laatiminen

Tavoite: Psykologi ja erityisopettaja kertovat lapselle ja hänen verkostolleen alkukartoituksen tulokset ja suunnittelevat yhdessä verkoston kanssa oppimissuunnitelmaa.

Osanottajat: Lapsi, sijaisvanhemmat, huoltajat mahdollisuuksien mukaan, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tiimi, luokanopettaja ja tarpeen mukaan muita lapsen kouluarjessa mukana olevia aikuisia.

Sisältö: Sijaisvanhemmat ja lapsi voivat halutessaan saada kartoituspalautteen ennen koululla annettavaa palautetta. Samalla voidaan rajata koulussa annettava palaute koskemaan vain opetuksen järjestämiseksi tarvittavaa tietoa. Tapaaminen on

© PESÄPUU ry

lapsilähtöinen ja siinä huomioidaan lapsen ikä- ja kehitystaso. Ennen tapaamista lapsen kanssa sovitaan, onko lapsi mukana koko palaverin ajan vai osallistuuko hän vain alkuosaan. Erityisopettaja ja psykologi pitävät huolen, että tapaamisessa käsitellään myös lapsen vahvuuksia ja alkukartoituksessa esiin tulleita lapsen taitoja ja nämä tiedot välittyvät lapselle ja hänen verkostolleen. Tuloksia esitellään lyhyesti ja konkreettisesti, tarvittaessa kuvauksia voi havainnollistaa myös visuaalisesti.

Palaute

Palautteessa esitellään pedagogisen ja psykologisen alkukartoituksen tulokset ja arvioidaan niitä suhteessa toisiinsa sekä verrataan verkoston tietoihin ja näkemyksiin lapsesta. Psykologi esittelee, millaisen kuvan hän on saanut lapsen oppimisvalmiuksista, kykyprofiilista, psyykkisestä hyvinvoinnista sekä opettaja-oppilas-suhteesta. Erityisopettaja esittelee kartoituksissa saadut tulokset lapsen luku- ja kirjoitustaidosta sekä matemaattisesta osaamisesta. Oppitunnin seurannan aikana saadut havainnot täydentävät kuvaa lapsesta koululaisena. Yhdessä keskustellaan ja verrataan näitä tuloksia sosiaalityöntekijällä, huoltajalla, opettajalla ja sijaisvanhemmilla olevaan tietoon lapsesta ja hänen arjestaan. Lisäksi voidaan verrata psykologin kartoituksesta saatua tietoa erityisopettajan saamiin tuloksiin ja arkipäivän havaintoihin. Tutkitaan, saako lapsi kaikki kykynsä käyttöön vai löytyykö alueita, joilla hän alisuoriutuu verrattuna kykyihinsä. Tiimi kirjoittaa alkukartoituksesta yhteenvedon, joka lähetetään sijaisvanhemmille, lapsen sosiaalityöntekijälle ja koululle.

Oppimissuunnitelma

Laaditaan oppimissuunnitelma lapsen vahvuuksien ja tuen tarpeiden perusteella. Kuva lapsesta muodostuu alkukartoitustiedon sekä lapsen ja hänen verkostonsa kokemustiedon pohjalta. Kokonaisarviossa näkyvät lapsen vahvuudet ja mahdolliset tuen tarpeet. Oppimisen lisäksi kiinnitetään huomiota psyykkiseen hyvinvointiin ja sosiaalisiin suhteisiin sekä koulutyöskentelyssä tarvittaviin taitoihin (kuten toiminnanohjaus ja keskittyminen). Jos lapsella on tarvetta tukitoimiin, on erityisen tärkeää pohtia, kuinka hänen vahvuutensa voidaan hyödyntää tuen suunnittelussa ja toteutuksessa. Mikäli tukea tarvitaan useilla osa-alueilla, on syytä pohtia, mistä on tarkoituksenmukaisinta aloittaa. Lasta tuetaan ensin niissä taidoissa, joiden avulla hän saa parhaiten voimavaransa käyttöön oppimisessa. Tarvittaessa mietitään myös, tarvitaanko jatkotutkimuksia erikoissairaanhoidon piirissä esimerkiksi lastenneurologialla tai -psykiatrialla. Jos lapsella on tarvetta koulun ulkopuolisille palveluille, sosiaalityöntekijä selvittää, kuinka lapsi pääsee näiden palvelujen piiriin.

Yhdessä keskustellaan, millaista tukea lapselle järjestetään. Suunnitelmassa tulisi korostaa aikuisten vastuuta lapsen oppimisesta ja kehittymisestä. Lapselle anne-

© PESÄPUU ry

taan vastuuta tavoitteista hänen kehitystasonsa huomioiden. On tärkeää kuulla lapselta, missä asioissa hän itse kokee koulussa pärjäävänsä hyvin ja missä asioissa hän toivoisi saavansa tukea. Tiimin näkemykset tuen tarpeista ja tukimuodoista esitetään yhtenä vaihtoehtona. Muut läsnäolijat kertovat omat näkemyksensä lapsen tarvitsemasta tuesta. Parhaisiin tuloksiin päästään, kun yhdessä keskustellaan siitä, millaisiin tukitoimiin lapsi ja aikuiset hänen ympärillään pystyvät arjessa sitoutumaan.

Koulussa voi olla jo meneillään lapselle sopivia tukitoimia ja hänelle on tehty tehostetun tai erityisen tuen päätös ja siihen liittyvä oppimissuunnitelma. Tapaamisessa sovitaan yhdessä koulun kanssa, tehdäänkö lapselle uusi oppimissuunnitelma vai täydennetäänkö jo olemassa olevaa suunnitelmaa. SISUKAS-työskentelyssä kaikille, myös yleisen tuen piirissä oleville lapsille tehdään kirjallinen oppimissuunnitelma. Näin yhdessä sovitut asiat pysyvät paremmin kaikkien mielessä. Joillekin lapsille riittää tavoitteeksi nykyisen hyvän tason ylläpitäminen ja oppimisen ilon säilyttäminen koulussa.

Yhdessä tehtävä oppimissuunnitelma voi olla monipuolisempi ja laajempi kuin koulun laatima tehostetun tai erityisen tuen oppimissuunnitelma. Se voi sisältää esimerkiksi kotiin ja vapaa-aikaan liittyviä toimia kuten vapaa-ajan harrastuksia tai kodin ja koulun välisiä sopimuksia yhteisistä käytänteistä. Sinne kirjataan myös mahdolliset muut tarvittavat tukimuodot kuten toiminta-, psyko- tai fysioterapia. Tavoitteet ja tukitoimet määritellään ajallisesti ja menetelmällisesti tarkasti ja siten, että edistymisen seuranta mahdollistuu. Suunnitelmaan kirjataan, kuka on vastuussa eri tukitoimien toteutuksesta. Myös lapsen omat vastuutehtävät kirjataan. Yhdessä oppimissuunnitelmassa ei saa olla liian montaa tavoitetta kerrallaan. Suunnitelman on hyvä olla tiivis ja konkreettinen. Liitteessä 3 on esimerkki SISUKAS-oppimissuunnitelmasta.

Oppimissuunnitelma sisältää seuraavat asiat:

- Päivämäärä ja versioiden juokseva numerointi (palavereja on noin 2–3
- kuukauden välein)
- Läsnäolijoiden nimet/roolit
- Alkukartoituksen tulokset ensimmäiseksi laaditussa suunnitelmassa
- Lyhyt kuvaus lapsen sen hetkisestä tilanteesta koulussa
- Tuettava asia (oppiaine, perustaito)
- Tavoitteet ja yksittäiset osatavoitteet
- Konkreettiset tukikeinot
- Vastuunjako tukitoimien toteutuksessa
- Järjestelyt tukitoimien mahdollistamiseksi
- Seuraavan tapaamisen ajankohta

© PESÄPUU ry

Psykologi tai erityisopettaja kirjaa lyhyesti käydyn keskustelun sekä yhdessä sovitun oppimissuunnitelman. Muistio lähetetään jälkikäteen yhteistyöhön osallistuvalle verkostolle.

”

SISUKAS-oppimissuunnitelmassa kirjattu erityisopetus on nyt hyvin pystynyt vastaamaan lapsen tarpeisiin. Lapsen ylikuormittuminen on pystytty välttämään ja hän on saanut harjoitella juuri itselleen tarpeellisia asioita.

- sijaisäiti

Lapsi on saanut tukea koulussa heti kun tarve on vaatinut. Erilaiset testit toivat myös esiin tosiasioita, joita sijaisvanhempana ei osannut ”ymmärtää” ja joilla on merkitystä lapsen kasvuun ja käytökseen.

- sijaisäiti

Tietoa lapsen tilanteesta, pulmista, haasteista ja onnistumisista on saanut useammalta taholta ja yhtä aikaa säännöllisissä verkostopalavereissa.

- opettaja

”

© PESÄPUU ry

7 TUEN TARPEET JA TUKIMUODOT

”Matematiikan koe on nyt helpompi, kun saan vain yhden tehtävän kerrallaan.”

poika 9 v.

7.1 Yleistä tukitoimista

Tuen suunnittelussa huomioidaan voimassa olevan lainsäädännön mukaiset ohjeet tukiopetuksesta, osa-aikaisesta erityisopetuksesta ja kolmiportaisesta tuesta. Tuen käytännön toteutuksesta vastaa ensisijaisesti koulu. Sijaisvanhempien aktivointi mukaan on tärkeää, mutta heille ei tule antaa liiaksi arkea rasittavia velvoitteita. Tiimi tuo yhteiseen keskusteluun omat kokemuksensa ja ehdotuksensa sekä rohkaisee myös uusien toimintamallien ja menetelmien kokeiluun. Rohkaisu omien työtapojen tarkasteluun ja kehittämiseen onkin yksi osa tiimin työtä. Lisäksi voidaan sopia, että palaverien välillä tiimiä on mahdollisuus konsultoida lapsen oppimiseen ja koulunkäyntiin liittyen.

Työskentelyssä lapsen kanssa tulisi huomioida seuraavia asioita:

Tukitoimien toteutus ryhmässä tai yksilöllisesti

- Joustavin opetusjärjestelyin muodostetut ryhmät koulunkäynnin ohjaajan tai erityisopettajan tuella toteutettuna ovat opettajien kokemusten mukaan lapsen oppimista ja itsetuntoa parhaiten tukevia.
- Jos lapsella on haasteita keskittymisessä ja toiminnanohjauksessa, hän voi tarvita rauhallisen työskentelytilan ja yksilöllistä ohjausta.

Opettaja- oppilassuhteen merkitys oppimisessa

- Opettajan kiinnostus oppilaita kohtaan ja myönteinen ilmapiiri lisäävät oppimismotivaatiota.
- Eniten myönteisiä oppimistuloksia tuottaa opettajan empaattisuus ja lämpö. Tärkeää on myös, ettei opettaja ole liian kriittinen tai määräilevä. Nämä ominaisuudet vahvistavat etenkin oppilaiden luovaa ja kriittistä ajattelua ja osallistumista. (Cornelius-White, 2007).

Opettajan odotusten merkitys oppimisessa

- Oppimistuloksiin myös merkittävästi vaikuttava tekijä tutkimusten mukaan on opettajan korkeat odotukset oppilaiden oppimista kohtaan. Myönteiset odotukset ovat erityisen tärkeitä silloin, kun oppilaalla on oppimisvaikeuksia. (Cornelius-White, 2007).
- Sijoitetuista lapsista monet alisuoriutuvat koulussa omiin kykyihinsä nähden (O'Higgins, Sebba & Luke, 2015). SISUKAS-työskentelyssä pyritään vahvistamaan lapsen uskoa omiin kykyihinsä oppijana.

Tavoitteisiin askel askeleelta

- Oppilaantuntemuksen ja kartoituksessa saadun tiedon pohjalta opettaja suunnittelee opetuksen niin, että harjoittelussa lähdetään lapsen senhetkiseltä tasolta. Suuremmat tavoitteet jaetaan osatavoitteisiin, joihin lapsen on mahdollista päästä.
- Osatavoitteiden saavuttaminen tuottaa onnistumisen kokemuksia ja vahvistaa lapsen luottamusta kykyihinsä oppia uusia asioita. Sopiva määrä haasteita opettaa ponnistelemaan ja tuo mielenkiintoa oppimiseen.

Sisukkuus

- Oppimisen edellyttämä ponnistelu ei ole aina helppoa ja aikuisten tulee mennä siinä lapsen rinnalle ja kannustaa häntä.
- Sisukkuutta vaaditaan myös aikuisilta. Jos jokin tukitoimi ei johda toivottuun tulokseen, on kokeiltava jotain muuta keinoa. Onnistuminen edellyttää tiivistä yhteistyötä kaikilta lapsen lähiaikuisilta.

Roolien selkeys

- Yhteistyössä sovitaan kunkin osallistujan vastuut ja toimet niiden toteuttamiseksi.
- SISUKAS-toiminta on sijaishuollon ja koulun oppilas- ja opiskelijahuollon sekä opetustoiminnan yhteistyötä. Lisäksi yhteistyökumppaneina voivat olla esimerkiksi perheneuvola tai lastenpsykiatrian poliklinikka.

Yleisimmät tuen tarpeet ja tukimuodot

Monien sijoitettujen lasten oppiminen sujuu ongelmitta. Silloin kun tukea tarvitaan oppimiseen, on useimmiten tarvetta vahvistaa perustaitoja. Tällöin harjoittelu kohdistuu lukemisen sujuvuuteen, luetun ymmärtämiseen, oikeinkirjoitukseen

© PESÄPUU ry

sekä matematiikan perustaitoihin. Lisäksi on usein tarpeen keskittyä myös psykososiaalisen hyvinvoinnin edistämiseen. Lapsia voidaan tukea ystävyyssuhteissa, tunteiden hallinnassa, keskittymisessä ja oman toiminnan ohjaamisessa tai koulussa jaksamisessa. Luokkahengen ja luokan työrauhan parantamiseksi voidaan myös koko luokan kanssa toteuttaa erilaisia tunne- ja vuorovaikutustaitoja edistäviä tai työrauhaan keskittyviä ohjelmia (esim. Friends, KiVa Koulu, Lions-Quest, Askeleittain, Työrauha kaikille).

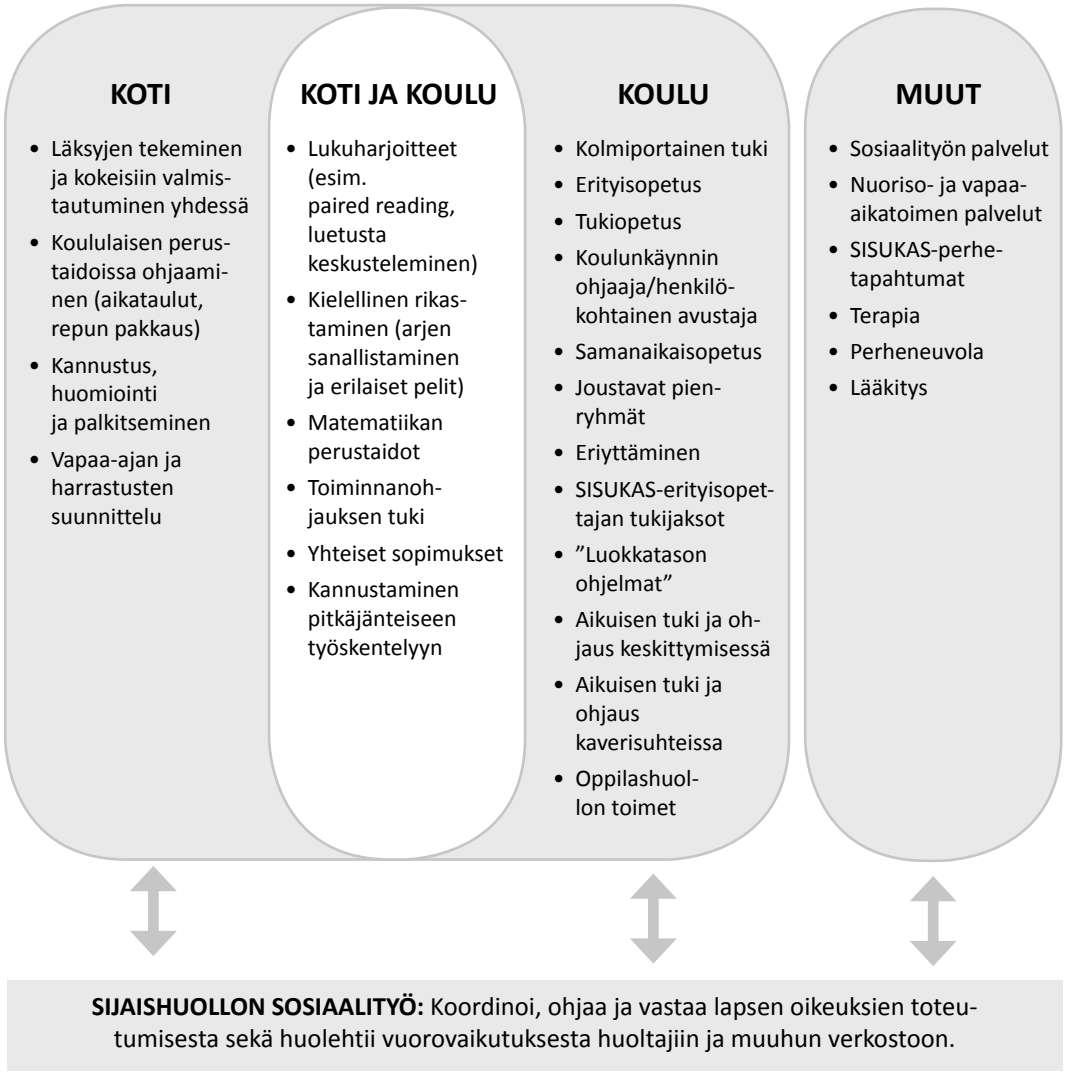

KUVIO 2. Yleisimpiä tukimuotoja SISUKAS-työskentelyssä

Tässä on esitelty yleisimpiä tukimuotoja SISUKAS-työskentelystä (kuvio 2). SISUKAS-pilotissa tarjottuja harjoittelun kohteita ja tukitoimia on esitelty Liitteessä 5.

7.2 Tukitoimien toteutus koulussa

SISUKAS-oppilaan tukitoimet sisältyvät luontevasti koulun kolmiportaisen tuen järjestelmään ja koulun erityisopettaja voi tulla mukaan tuen toteutukseen. Erityisopettajan tuki voidaan viedä perusopetusryhmään, jos erityisopettaja toimii samanaikaisopettajana luokanopettajan rinnalla. Myös koulunkäynnin ohjaaja voi olla luokassa eriyttämisen apuna luokanopettajan ohjeiden mukaan. Erityisopettaja voi myös ottaa SISUKAS-oppilaan jo olemassa olevaan ryhmäänsä oppimaan harjoituksen tarpeessa olevia taitoja. Joillekin oppilaille voi riittää tukiopetus pieninä jaksoina tai silloin tällöin toteutettuna.

Luokassa voi olla oppilaita, joilla on samoja oppimisen haasteita kuin SISUKAS-oppilaalla. SISUKAS-oppilaan oppimissuunnitelmaan kirjatut menetelmät voivat hyödyttää muitakin oppilaita, kun samoja menetelmiä käytetään erityisopettajan pienryhmässä tai koko perusopetusryhmässä kaikille oppilaille.

Tiedottaminen koulun henkilökunnalle SISUKAS-työskentelystä ja sen perusteista on tärkeää, jotta kaikilla olisi tieto yhteisistä tavoitteista ja lapsi saisi tarvitsemansa tuen. Koulun henkilökunta sopii keskenään, miten rajalliset koulun erityis- ja tukiopetusresurssit sekä koulunkäynninohjaajan tuki jaetaan. Sijoitetun lapsen kohdalla on hyvä muistaa, että koululla on oikeus periä esimerkiksi koulunkäynninohjaajan palkkaamisesta aiheutuneet kustannukset lapsen sijoittaneelta kunnalta siltä osin, kun ohjaajan toiminta kohdistuu kyseiseen lapseen.

7.3 Tukitoimien toteutus sijaisperheessä ja vapaa-ajalla

Lapsen opetus on ensisijaisesti koulun vastuulla. Sijaisvanhempien keskeinen tehtävä on tukea koulunkäyntiä järjestämällä lapsen arkeen turvaa ja säännöllisyyttä. He ovat myös mukana niissä käytännön tukitoimissa, joihin katsovat voivansa sitoutua. Sijaisvanhemmat voivat kotona harjoitella lapsen kanssa esimerkiksi seuraavia taitoja ja valmiuksia:

- lukemisen sujuvuus ja luetun ymmärtäminen koulun ohjeistuksella
- oikeinkirjoitus koulusta saatujen tehtävien mukaan
- sanavarasto ja käsitteet esimerkiksi arjen askareissa sekä erilaisten pelien ja ohjelmien avulla
- matematiikan eri osa-alueet esimerkiksi netistä löytyvillä ohjelmilla
- läksyjen tekeminen ja kokeisiin valmistautuminen opettajan ohjeistuksen mukaan

© PESÄPUU ry

Silloin kun sijaisvanhempien vastuulle sovitaan tukitoimia oppimissuunnitelmaan, tiimin ja opettajan tehtävä on ohjeistaa heidät ja antaa kotona tapahtuvaa harjoittelua varten tarvittavat materiaalit. Sijaisvanhemmat voivat verkostotapaamisten välillä kysyä tarvitessaan lisäohjeita. Opettajan on myös hyvä puhelimitse tai Wilman kautta kysellä kotiharjoittelun sujumisesta.

Lisäksi lapsen ja sijaisperheen tukena voi olla tarvittaessa muitakin palveluita. Sijaishuollon palveluohjaaja voi tukea sijaisvanhempia antamalla konsultaatioapua arjen sujumiseksi. Nuorisotyön ammattilaisista on apua vapaa-ajan toimintojen tiedottamisessa ja toimintaan mukaan ohjaamisessa. Jos lapsi tarvitsee apua psyykkiseen hyvinvointiin ja jaksamiseen, hänet voidaan ohjata perheneuvolan tai lastenpsykiatrian poliklinikan palvelujen piiriin. Vastaavasti fyysisen hyvinvoinnin kohentamiseksi voidaan lapsi tarvittaessa ohjata toiminta- tai fysioterapiaan.

”

Kotona hyvät hetket lapsen kanssa ovat lisääntyneet ja kiukuttelu, uhma ja aikuisten ohjeiden kyseenalaistaminen on vähentynyt.

- sijaisisä

”

8 SEURANTA

”Kiva kun minulta kysellään palaverissa, koska multa vaan harvoin kysellään kouluasioista”

tyttö 8 v.

8.1 Oppimissuunnitelman päivitystapaamiset

Tavoite: Arvioidaan lapsen oppimissuunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden toteutumista sekä tehdään tarpeelliset muutokset ja tarkennukset suunnitelmaan.

Osallistujat: Lapsi, sijaisvanhemmat, huoltajat mahdollisuuksien mukaan, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä (ainakin 1-2 kertaa lukuvuodessa), tiimi, luokanopettaja ja tarpeen mukaan muita lapsen kouluarjessa mukana olevia aikuisia.

Sisältö: Päivitystapaamiset pidetään koululla 2-3 kuukauden välein. Suositeltava kestoaika on yksi tunti. Jos lapsella sujuu koulussa hyvin eikä verkostolla ole huolta miltään kasvun ja kehityksen osa-alueelta, voidaan tapaamiset sopia tarpeen mukaan, mutta kuitenkin vähintään kerran lukukaudessa. Yhdessä voidaan sopia yhteydenpidosta puhelimitse tapaamisten välillä.

Päivitystapaamisissa arvioidaan lapsen tavoitteen mukaista edistymistä niissä asioissa, jotka on kirjattu oppimissuunnitelmaan. Tiimi kysyy ensimmäisenä lapsen kuulumiset ja rohkaisee lasta kertomaan ajatuksistaan. Seuraavaksi kuullaan muiden osanottajien näkemyksiä lapsen koulun sujumisesta. Yhdessä arvioidaan tukitoimien vaikuttavuutta. Pohjana arvioinnille käytetään lapsen omaa kerrontaa, opettajan havaintoja kouluarjesta, koe- ja kartoitustuloksia sekä sijaisvanhempien tekemiä havaintoja lapsen arjesta. Esimerkiksi, jos tavoitteena on toiminnanohjauksen taitojen paraneminen oppitunneilla, voi edistymistä arvioida vaikkapa muutoksina keskittymisessä tai fyysisessä levottomuudessa. Arvioinnin yhteydessä pohditaan myös sitä, mikä on ollut syynä muutokseen.

Yhteisen keskustelun pohjalta päätetään, onko tarpeen tehdä muutoksia oppimissuunnitelmaan. Kun kirjatut tavoitteet on saavutettu tapaamisessa mukana olevien arvion mukaan, tukea voidaan asteittain vähentää tai lopettaa. Ennen kuin tukea vähennetään on kuitenkin hyvä varmistaa, että tavoitteena ollut taito on

© PESÄPUU ry

riittävän vahvasti omaksuttu. Tämän jälkeen voidaan asettaa uusia tavoitteita ja ryhtyä työhön niiden saavuttamiseksi.

Jokaisessa päivitystapaamisessa sovitaan lopuksi seuraava tapaamisaika. Erityisopettaja tai psykologi kirjaa sovittavat asiat ja tarkistaa palaverin lopussa ääneen lukien, että kaikki osallistujat ovat niistä yksimielisiä. Päivitetty oppimissuunnitelma, joka toimii myös palaverimuistiona, lähetetään jälkikäteen lapsen sosiaalityöntekijälle, sijaisperheelle ja koululle.

8.2 Tapaamiset luokan tai koulun vaihtuessa

Lapsen koulupolulla on useita siirtymiä, kuten esiopetuksesta alakouluun ja alakoulusta yläkouluun siirtyminen. Tämän lisäksi koulua tai opetusryhmää voidaan joutua vaihtamaan, jos nykyinen opetusryhmä ei vastaa lapsen tarpeita. Lapsi voi esimerkiksi tarvita oppimiseen, sosiaalisten taitojen ja tunnetaitojen harjoitteluun tai käyttäytymiseen niin paljon aikuisen ohjausta, että tarvitsee kokoaikaista erityisopetusta. Vaikka lapsen koulu pysyisi samana, opettajan vaihdokset ja siirtymät luokalta toiselle ja opetusryhmästä toiseen on suunniteltava ja toteutettava huolella lapsen etu huomioon ottaen.

Tavoite: Tiedonsiirto lapsen verkoston uusille jäsenille sekä tukitoimien suunnittelu jatkossa.

Osallistujat: Lapsi, sijaisvanhemmat, huoltajat mahdollisuuksien mukaan, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tiimi, nykyinen ja tuleva(t) opettaja(t) sekä tarpeen mukaan muita lapsen kouluarjessa mukana olevia aikuisia.

Sisältö: Tiimi on mukana suunnittelemassa siirtymävaiheita yhdessä koulun ja sijaisvanhempien sekä lapsen oman sosiaalityöntekijän kanssa. Lapselle ja uudelle opettajalle on arvokasta, että aikaisemmasta koulusta tai opetusryhmästä tuttu aikuinen on käytettävissä, jos uudella opettajalla herää kysymyksiä lapsen kanssa toimimisesta. Koulun ja/tai opettajan vaihtuessa tiimi päivittää uudet yhteystiedot ja jatkaa lapsen asioissa työskentelyä uuden verkoston kanssa.

Siirtopalaverissa tiimi kertoo lapsen kanssa tehdystä työskentelystä sekä toimintamallista. Tiimi jättää kirjallista esittelymateriaalia verkoston uusille jäsenille (ks. luku 4.2 Koulutapaaminen). Tiimi kertoo lapsen oppimissuunnitelmasta sekä aikaisemmista tukitoimista. Tämän pohjalta arvioidaan, millaista tukea lapsi edelleen tarvitsee. Tärkeää on, että verkoston uudet aikuiset saavat tietoa lapsen vahvuuksista sekä realistisen, mutta myönteisen kuvan lapsen mahdollisuuksista kehittyä.

9 SEURANTAKARTOITUS

”Tuntuu, että lukeminen on nyt helpompaa. Mitä enemmän harjoittelee ja tekee niin sillai niin ku edistyy.”

tyttö 11 v.

9.1 Pedagoginen ja psykologinen seurantakartoitus

Kun alkukartoituksesta on kulunut 2 vuotta, uusitaan tehdyt tutkimukset. Näin voidaan arvioida tukitoimien vaikuttavuutta lapsen oppimiseen ja koulunkäyntiin. Kartoitukseen käytetään samoja menetelmiä kuin alkukartoituksessa huomioiden kuitenkin pedagogisten testien osalta lapsen luokkataso. Jotta tulokset alku- ja seurantakartoituksessa olisivat keskenään mahdollisimman vertailukelpoiset, tulisi ne toteuttaa samanlaisissa olosuhteissa ja pedagogisten testien osalta samaan aikaan lukuvuodesta.

Kartoitusten jälkeen tiimi vertaa seurantakartoituksen tuloksia kahden vuoden takaisiin sekä suunnittelee tulosten pohjalta lapsen mahdollisesti vielä tarvitsemia tukitoimia.

9.2 Seurantakartoituksen palaute ja jatkoseurannan suunnittelu

Tavoite: Tiimi antaa seurantakartoituksen palautteen ja käy läpi yhdessä verkoston kanssa yhteistyön tuloksia. Lisäksi juhlistetaan lapsen ja verkoston tekemää työtä ja suunnitellaan jatkoseurantaa.

Osallistujat: Lapsi, sijaisvanhemmat, huoltajat mahdollisuuksien mukaan, lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, tiimi, luokanopettaja ja tarpeen mukaan muita lapsen kouluarjessa mukana olevia aikuisia.

Sisältö: *Palaute* kartoitusten tuloksista esitellään ja verrataan tuloksia alkukartoituksen tuloksiin. Lapsi saa positiivista palautetta ponnistelustaan sekä edistymisestään ja hän saa kertoa näkemyksistään. Keskustellaan yhdessä, millaisia muutoksia ensimmäisen kartoituksen jälkeen on tapahtunut ja pohditaan, mitkä tekijät ovat johtaneet muutoksiin. Kun lapsi on kehittynyt taidoissaan, on tärkeää todeta sitoutuneen yhteisen työskentelyn merkitys. Jos lapsi kartoitusten mukaan

© PESÄPUU ry

ei ole edistynyt jossakin asiassa, on sekin tärkeä viesti tiimille ja lapsen ympärillä työskenteleville aikuisille. Silloin on pysähdyttävä pohtimaan, miten lapsen kanssa on jatkossa tarkoituksenmukaista työskennellä.

Yhteistyön juhlistaminen. Tapaamisessa on myös hyvä hetki juhlistaa yhteistyötä. Tapaamiseen saa juhlan tuntua vaikkapa kattamalla kahvipöydän ja antamalla lapselle jonkun pienen muiston työskentelystä. Liitteessä 8 on Diplomipohja lapselle annettavaa kunniakirjaa varten.

Seurannan suunnittelu. Lapsen koulunkäyntiä seurataan ja tarvittaessa myös tuetaan peruskoulun loppuun saakka. Seurantatapaamiset jatkuvat tarpeen mukaan, mutta vähintään kerran vuodessa. Alku- ja seurantakartoituksen kaltaisia laajempia tutkimuksia ei enää tehdä (ellei lapsen tilanne sitä erityisesti vaadi). Seurannasta ja tuesta sovitaan yhdessä lapsen, sijaisvanhempien, lapsen oman sosiaalityöntekijän ja koulun kanssa. Jos tiimi on ollut koulun ulkopuolinen resurssi, sen on aika lopettaa tiivis työskentely lapsen verkoston kanssa ja varmistaa työskentelyn jatkuminen osana lapsen verkoston välistä yhteistyötä. Mikäli tiimi taas on ollut koulun sisäinen, sovitaan yhdessä jatkotyöskentelyn vastuualueista. Tiedot lapselle tehdyistä kartoituksista ja hänen saamastaan tuesta ovat edelleen hyödyksi lapsen koulunkäynnin jatkosuunnittelussa.

Seurannan ja tuen jatkaminen yläkoulussa on erityisen tärkeää. Nuorelle uusia haasteita tuovat oman vastuun kasvaminen, valinnaisten aineiden määrä, lisääntyvät vaatimukset oppiaineissa sekä useat uudet aikuiset. Verkoston tehtävä onkin pitää muutosten keskellä oleva nuori mielessään ja varmistaa opintojen sujuminen ja peruskoulun päättötodistuksen saaminen.

Tiimi kirjoittaa seurantakartoituksesta yhteenvedon. Siihen on lisäksi hyvä kirjata lyhyesti myös alkukartoituksen lähtötilanne, oppimissuunnitelman keskeiset tavoitteet ja tuki- ja seurantajakson aikaiset tapahtumat sekä verrata alku- ja seurantakartoituksen tuloksia keskenään. Yhteenveto lähetetään lapsen sosiaalityöntekijälle, sijaisvanhemmille ja koululle.

III VAIKUTTAVUUS

10 ARVIOINTI

”SISUKAS on tuonu kaikkea, mitä lapsi tarvitsee, että koulussa menis, ei kun menee nyt paremmin.”

tyttö 8 v.

Tämä luku käsittelee arviointi- ja kehittämistyötä silloin, kun mallia käytetään alueellisesti ja resurssina on erillinen psykologista ja erityisopettajasta koostuva tiimi. Pesäpuu ry järjestää konsultaatiota sekä koulutusta, jota voidaan hyödyntää niin työskentelyn aloittamisessa kuin muissakin vaiheissa.

10.1 Tiimin itsearviointi

Tiimin psykologi ja erityisopettaja kokoontuvat ajoittain yhdessä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kanssa arviointipalaveriin. Tiimi käy läpi kunkin lapsen polkua ja sitä, missä on onnistuttu ja missä ei ole edistytty tavoitteiden mukaisesti. Lapsilta, sijaisvanhemmilta ja kouluilta saatua palautetta hyödynnetään. Tehdyn kokonaisarvioinnin pohjalta sovitaan, mihin asioihin jatkossa kiinnitetään huomiota.

10.2 Lasten palaute

Haastattelemalla lapsia kerätään tietoa siitä, millaisia näkemyksiä heillä on työskentelystä ja miltä heistä on tuntunut olla siinä mukana. Lapsen osallistaminen auttaa aikuisia toimimaan lapsilähtöisesti. Haastattelun voi tehdä esimerkiksi puolivälissä työskentelyä, jotta tiimi voi hyödyntää lapsen ajatuksia jatkotyöskentelyssä. Tapaamisessa voi hyödyntää toiminnallisia välineitä. Loppuhaastattelu puolestaan kokoaa lapsen näkemykset koko työskentelyjaksosta ja tuo lapselle näkyväksi prosessia ja edistymistä (ks. Liitteet 6 ja 7).

© PESÄPUU ry

10.3 Sijaisvanhempien ja koulun henkilökunnan palaute

Sijaisvanhempien, opettajien ja rehtorien haastatteleminen avoimin kysymyksin antaa tietoa siitä, kuinka lapsen lähellä olevat aikuiset ovat kokeneet toiminnan. Vaihtoehtoisesti palautetta voidaan pyytää kirjallisesti ja vastaajat voivat halutessaan vastata anonyymisti.

Sijaisvanhemmille suunnatut kysymykset voivat käsitellä odotuksia työtapaa kohtaan, odotusten täyttymistä, millaista tukea he ovat saaneet ja miten he kokevat tuen vaikuttaneen lapsen koulutyöskentelyyn.

Opettajalle ja rehtorille suunnatut kysymykset voivat käsitellä odotuksia ja niiden täyttymistä, onnistumisia ja kehittämisen paikkoja sekä mahdollisia vaikutuksia työtapoihin koulussa. Tärkeää on kuulla myös, onko toiminta mahdollisesti tuonut muutosta yhteistyöhön lasten, sijaisvanhempien ja sosiaalitoimen kanssa.

10.4 SISUKAS-toiminnan juurruttaminen

Tavoitteena on, että SISUKAS-toiminta tulisi osaksi laadukasta sijaishuoltoa ja että jokainen sijoitettu lapsi saisi tarvitsemansa tuen koulunkäyntiin. Ennaltaehkäisemällä oppimisvaikeuksia ja alisuoriutumista luodaan edellytyksiä hyvinvoinnille aikuisuudessa.

Lupaavien tulosten ansiosta SISUKKAAN esikuva Skolfam®-malli on levinnyt laajalle Ruotsissa. Jokainen kunta/alue rahoittaa itse oman toimintansa, mikä käytännössä tarkoittaa psykologin ja erityisopettajan palkkaamista Skolfam®-tiimiksi. Tämä olisi suositeltava tapa toimia Suomessakin. Vaihtoehtoisesti SISUKAS-työskentely on sisällytettävissä suomalaiseen lastensuojelun sijaishuoltoon ja koulujärjestelmään tiivistämällä mallin mukaisesti eri tahojen välistä yhteistyötä.

Skolfam® on järjestäytynyt maantieteellisesti eri alueisiin. Yhteisessä johtoryhmässä on jäseniä jokaiselta alueelta sekä Stiftelsen Allmänna Barnhusetista, joka on myös mukana yhteistyössä. Johtoryhmä vastaa mallin organisoinnista, levittämisestä, kehittämistyöstä ja laadunvalvonnasta. Tämän lisäksi Skolfam®-verkosto järjestää jäsenilleen vuosittain valtakunnallisia ja alueellisia tapaamisia. Eri kunnissa toimivat SISUKAS-tiimit voisivat myös Suomessa verkostoitua vastaavalla tavalla. Pesäpuu ry vastaa materiaalin ylläpidosta ja koulutuksesta Suomessa.

© PESÄPUU ry

11 KOKEMUKSIA SISUKAS-MALLIN PILOTOINNISTA

11.1 Lasten yksilölliset polut

Sijoitetut lapset eivät ole yhtenäinen ryhmä, vaan kaikki lapset ovat taustoiltaan, vahvuuksiltaan ja tuen tarpeiltaan erilaisia. Keski-Suomen SISUKAS-mallin kokeilun 20 lapsen joukostakin löytyy 20 erilaista tarinaa. Muutamia lapsia lähinnä seurattiin ja kannustettiin, koska heillä elämä ja koulunkäynti sujuivat hyvin. Enemmistöllä lapsista perusasiat olivat kunnossa koulunkäynnissä, mutta tuen tarvetta ilmeni jollakin tietyllä osa-alueella elämässä. Useimpien kanssa päästiin tilanteeseen, jossa yhteistyö ja edistyminen pääsivät hyvään vauhtiin SISUKAS-työskentelyn aikana ja lapsen verkostolla oli lopputapaamisessa selkeä suunnitelma siitä, kuinka yhteistyö ja tuki järjestetään jatkossa. Muutaman lapsen kanssa todettiin seurantakartoitusvaiheessa, että vaikka edistystä oli tapahtunut, aikuisilla oli edelleen paljon huolta lapsesta. Tämä johtui esimerkiksi vaikeuksien laaja-alaisuudesta, jolloin muutoksia ei voitu odottaakaan nopeasti tapahtuvaksi.

Joidenkin lasten kohdalla asetelma oli saattanut myös SISUKAS-työskentelyn kuluessa muuttua. Alussa verkosto ei ollut huolissaan lapsesta, mutta kahden vuoden aikana huomattiinkin tuen tarvetta ja käynnistettiin sopivia tukitoimia. Lisäksi muutaman lapsen kanssa lähdettiin liikkeelle hyvin kokonaisvaltaisista muutoksista kouluarjessa ja moni asia muuttui parempaan suuntaan kahden vuoden aikana. Loppujen lopuksi lähes jokaiselta lapselta löytyi jotakin työstettävää seurannan aikana.

”Kavereita on tullut enemmän. Mun kaveri sanoi, että mä oon muuttunu aika paljon, koska eskarissa mä aina pelleilin.”

tyttö 9 v.

© PESÄPUU ry

11.1 Lasten muutostarinoita

Jaakko

Jaakko on asunut nykyisessä sijaisperheessään 2-vuotiaasta asti. Ennen huostaanottoa hän on joutunut kokemaan paljon yksin jäämistä. Nykyisin Jaakko on jonkin verran yhteydessä äitiinsä ja mummoonsa. Molemmilla Jaakon vanhemmilla on koulussa ollut oppimisen vaikeutta.

SISUKAS-kartoitusten alkaessa Jaakko oli kolmasluokkalainen, joka piti nikkaroinnista ja kotieläinten hoitamisesta. Koulussa hän työskenteli sinnikkäästi ja oli opettajan kuvauksen mukaan hiljainen, hymyileväinen oppilas. Hän suhtautui myönteisesti koulunkäyntiin, mutta ei juurikaan osallistunut tunneilla, eikä ilmaissut avuntarvetta tehtävissä. Jaakon kuva itsestään oppijana oli erittäin positiivinen. Hän tarkkaili usein toisten oppilaiden tekemistä ja toimi luokkatovereiden perässä. SISUKAS-psykologin tutkimuksissa kielellisellä puolella tuli esiin mittavia vaikeuksia, jotka viittasivat kielelliseen erityisvaikeuteen. SISUKAS-erityisopettajan testeissä esiin nousivat lukusujuvuuden ja luetun ymmärtämisen pulmat sekä haasteet oikeinkirjoituksessa ja matematiikan useilla osa-alueilla. Jaakon kielellisiä vaikeuksia ei oltu tunnistettu arjessa kotona ja koulussa. Jatkotutkimuksissa Jaakolla todettiin kielellinen erityisvaikeus sekä tarkkaavuuden pulmat.

SISUKAS-työskentely painottui kielelliseen kuntoutukseen. Lisäksi Jaakkoa kannustettiin omatoimiseen avun pyytämiseen. Jaakolle alettiin yleisen tuen lisäksi antamaan tehostettua ja erityistä tukea. Kielelliseen kuntoutukseen kotiin sovittiin lukusujuvuusharjoitteita Ekapeliä pelaamalla sekä minuuttilukemisen menetelmällä. Hän harjoitteli myös omaa kerrontaa korttisarjojen avulla ja oikeinkirjoitusta erilaisilla tehtävillä. Koulussa Jaakko sai käyttöönsä yksilöllisiä oppimateriaaleja. Jaakon onnistumiset alettiin huomioida selkeästi, ja avun pyytämistä alettiin kannustaa ja palkita. Jaakko opiskeli perusopetuksen luokassa, mutta hän sai paljon henkilökohtaista apua erityisopettajalta, joka toimi luokassa samanaikaisopettajana.

SISUKKAAN edetessä Jaakko alkoi saada taitotasoonsa sopivaa opetusta, minkä johdosta hän sai onnistumisen kokemuksia oppitunneilla. Hän oppi pikkuhiljaa myös pyytämään apua aikuiselta muiden oppilaiden seuraamisen ja jäljittelyn sijaan. Joustavasti muodostetuissa pienryhmissä hänestä tuli osallistuva oppilas. Ennen toisten leikkejä välituntisin seurailevasta Jaakosta tuli leikkeihin mukaan menevä poika.

Seurantakartoituksessa näkyi, että intensiivinen perustaitojen harjoittelu kotona ja koulussa oli vahvistanut Jaakon lukutaitoa ja oikeinkirjoitusta. Vaikka lukutaidon

testituloksissa ei luokkatasoon verraten näkynyt edistymistä, Jaakko oli edistynyt omalla tasollaan. Myös matematiikan perustaitojen vahvistuminen näkyy testituloksissa. Lisäksi oppimistulosten paraneminen on tuonut Jaakolle paljon myönteisiä kokemuksia. Psykologin seurantakartoituksessa näkyi, että Jaakko ei ollut saavuttanut ikätovereitaan kielellisissä taidoissa, mutta ero ikätasoon ei myöskään ollut kasvanut. Jaakon kokemus itsestään oppijana on muuttunut realistisemmaksi: alkukartoituksessa Jaakon arvio itsestään oppijana oli epärealistisen positiivinen, mutta nyt seurantakartoituksessa hän tunnisti vahvuutensa ja tuen tarpeensa paremmin. Sijaisvanhemmilla oli vielä kyselyiden perusteella hieman huolta tarkkaavuuden pulmista, mutta muita huolia aikuisilla ei tullut esille. SISUKKAAN tutkimukset toivat ymmärrystä kielellisiin pulmiin sekä niiden laajuuteen ja vaikutukseen Jaakon koulunkäynnille ja mahdollistivat yksilöidyn tuen.

Arttu

Arttu on asunut nykyisessä sijaisperheessä 2-vuotiaasta asti. Hän tapaa isäänsä säännöllisesti ja äitiään harvemmin. Arttu on aiemmin käynyt toiminta- ja fysioterapiassa. Hän on tarmokas ja herttainen, motorisesti taitava ja liikunnallinen poika. Sijaisäiti kuvaa Arttua energiseksi lapseksi, jolla riittää vauhtia. Hänen lempiharrastuksiaan ovat lukeminen, sarjakuvien piirtäminen ja pelaaminen.

SISUKKAAN alkaessa keväällä Arttu oli esikoululainen, joka odotti innolla pääsevänsä kouluun matematiikan tunneille. Arttu piti eskarissa olemisesta, mutta avun pyytäminen ja siirtymätilanteet olivat hänelle hankalia ja Arttu sai raivokohtauksia. Keskittyminen oli Artulle myös vaikeaa, ja ympärillä olevat asiat ja toiset lapset häiritsivät Arttua. Arttu tarvitsi jatkuvaa aikuisen hillintää toimiakseen ja rauhoittuakseen. Nämä pulmat vaikeuttivat myös Artun kaverisuhteita. SISUKKAAN alkukartoituksessa eskarivuonna Artun oppimisen valmiudet olivat kokonaisuutena ikätason alarajalla. Tehtäviä tehdessään Arttu koki herkästi, ettei osaa, ja tarvitsi paljon motivointia ja kannustusta. Erityisopettajan testeissä näkyi, että eskaria oli takana kartoituksen aikaan vasta puoli vuotta, vaikka lapsi hallitsikin sekä kielelliset että matemaattiset peruskäsitteet melko hyvin. Kynätyöskentelyssä tuli esille peilikuvia numeroissa ja kirjaimissa.

SISUKKAAN työskentelyssä painotettiin Artun keskittymisen ja jaksamisen tukemista sekä käytöksen rajaamista. Päiväkodin henkilökuntaa sekä sijaisperhettä tuettiin Artun ohjaamisessa konsultaatiokäyntien avulla. Aikuiset sopivat yhteisistä toimintatavoista Artun ohjaamisessa. Myös Artun itsetuntoa pyrittiin vahvistamaan kannustuksen ja motivoinnin kautta. Artulle haettiin henkilökohtaista avustajaa koulun aloitusvaiheeseen, mutta Arttu siirtyi esikoulusta starttiluokalle, jonka luokkakohtainen avustaja oli riittävä tuki. Artulle tehtiin tehostetun tuen op-

© PESÄPUU ry

pimissuunnitelma, jonka mukaan hän on opiskellut kouluaineita yleisin tavoittein. Keskittymistä tuettiin selkeillä struktuureilla, tauoilla ja palkkioilla keskittymisestä ja hyvästä yrittämisestä. Artulla aloitettiin SISUKKAAN aikana tarkkaavuuslääkitys ja psykoterapia. Lisäksi sijaisperheessä kävi sosiaaliohjaajan ja psykologin muodostama työpari. Starttiluokalla tuettiin jaksamisen lisäksi kielellisiä taitoja kielellisen rikastamisen ja lukemaan motivoimisen keinoin.

SISUKKAAN seurantakartoitusten mukaan Artun lukeminen on lähtenyt hyvin käyntiin. Kirjoituksessa esiintyy melko runsaasti vielä virheitä ja matematiikan perustaidot kaipaavat vielä harjoittelua. Psykologin kartoituksessa Artun oppimisen valmiudet olivat ikätasoisia kielellisiä valmiuksia lukuun ottamatta, jotka jäivät ikätason alarajalle. Verrattuna alkukartoitukseen Arttu oli nyt saavuttanut ikätasoaan. Artun keskittyminen ja kyky rauhoittua ovat kehittyneet paljon kahden vuoden aikana. Myös ympärillä olevien aikuisten huoli lapsen käyttäytymis- ja kaveripulmista sekä yliaktiivisuudesta on vähentynyt kyselyissä. ADHD-lääkityskokeilu ja psykoterapia ovat sijaisvanhemman ja terapeutin mukaan edistäneet pojan hyvinvointia ja kehitystä. Opettajan mukaan myös Artun itsearvostus ja itseluottamus ovat kehittyneet huomattavasti.

Iiris

Iiris on asunut sijaisperheessä 5-vuotiaasta asti. Äitiään Iiris tapaa säännöllisesti, mutta isäänsä hän ei ole yhteydessä. Iiriksellä on todettu traumaperäinen stressihäiriö ja lapsuudenaikainen reaktiivinen kiintymyssuhdehäiriö. Iiris on ollut ryhmämuotoisessa toimintaterapiassa, missä harjoiteltiin sosiaalisia taitoja ja pettymyksensietokykyä. Iiris on ollut sijaisperheen kanssa myös Theraplay-jaksolla, josta sekä perhe että Iiris hyötyivät.

SISUKKAAN alkaessa Iiris oli taiteellisesti ja musikaalisesti lahjakas kolmasluokkalainen. Hän kävi koulun pallokerhossa, pianotunneilla ja piirsi kotona. Koulu sujui Iirikseltä hyvin ja selkeä koulun päivärytmi oli Iirikselle niin tärkeä, että hän olisi mielellään käynyt koulua viikonloppuisinkin. Iiriksen mielialan on aiemmissa tutkimuksissa todettu olevan alakuloinen, muttei masentunut. SISUKAS-psykologin alkukartoituksessa Iiriksen mielialasta, aggressiivisesta käyttäytymisestä ja sosiaalisista suhteista nousi kuitenkin huolta. Koulussa ja vapaa-ajalla esiintyi ajoittain kiusaamista. Iiriksen suoriutuminen oli kognitiivisissa kyvyissä kauttaaltaan ikätasoista tai sen ylittävää ja SISUKAS-erityisopettajan kartoituksissa Iiriksen koulutaidot olivat erittäin hyvät.

SISUKAS-työskentelyssä keskityttiin Iiriksen mielialan ja sosiaalisten suhteiden tukemiseen. Tiimin psykologi suositteli Iirikselle hoidon tarpeen arviota, mutta

SISUKKAAN edetessä yksilöterapian tarve ei enää ollut ajankohtainen. Iiriksen sijaisperheelle suositeltiin Iiriksen kanssa yhdessä tekemistä ja Iiriksen ottamista mukaan perheen toimintaan silloinkin, kun hän vetäytyy omiin oloihinsa. Kotona alettiin myös tehdä läksyjä ja valmistautua kokeisiin yhdessä. SISUKKAAN aikana Iiris alkoikin oma-aloitteisesti hakeutua enemmän perheen seuraan ja tavata myös kavereita vapaa-ajalla. Luokassa toteutettiin koko ryhmän tasolla KiVa koulu -ohjelmaa, ja Iiristä kannustettiin kertomaan aikuisille kiusaamistilanteista.

SISUKKAAN seurantakartoituksessa Iiriksen oppimisen valmiudet olivat edelleen hyvät ja pedagogisissa testeissä osaaminen erittäin hyvää. Iiris itse kertoi, ettei hän enää koe itseään surulliseksi ja luokan tytöistä on tullut hänen kavereitaan. Myöskään nykyisellä opettajalla ei ollut huolta oppilaastaan eikä hän ollut nähnyt kiusaamistapauksia. Sijaisvanhemmat toivoivat, että Iiristä edelleen tuettaisiin kaveriasioissa. Verkosto lapsen ympärillä sopi jatkavansa mielialan ja kaveriasioiden seurantaa.

Joona

Joona on sijoitettu isoäidin luokse 7-vuotiaana. Hän on säännöllisemmin yhteydessä äitiinsä ja harvemmin isäänsä. Isoäidin luona käy palveluohjaaja kerran kuussa.

SISUKKAAN alkukartoituksen aikaan Joona oli koulunkäynnistä pitävä omatoiminen ekaluokkalainen, joka opiskeli kokoaikaisessa erityisopetuksessa. Joonan vahvuutena olivat kädentaidot ja laulaminen. Koulussa oli noussut huolta Joonan satuilusta. Joona itse sanoi, ettei hän aina tiedä, mitä suusta tulee ulos. Myös kaveriasioissa Joona kaipasi vielä harjoitusta.

SISUKAS-psykologin alkukartoituksessa Joonan oppimisen valmiudet olivat kokonaisuudessaan ikätason tuntumassa, mutta kielelliset taidot kaipasivat vahvistamista. Tutkimuksissa tuli lisäksi esille, että Joonaa pelotti aamuisin ennen koulua olla yksin kotona. SISUKAS-erityisopettajan kartoituksessa Joonan lukusujuvuus ylsi juuri ikätasoon, mutta luetun ymmärtäminen oli ikätason alittava. Oikeinkirjoitus oli erittäin haasteellista. Matematiikan tehtävissä Joonan suoritus jäi hieman alle hyväksymisrajan.

SISUKAS-työskentely painottui kotona lukusujuvuuden ja luetun ymmärtämisen tukemiseen. Kotiin suositeltiin myös satuhetkiä ja sananselityspelejä. Yksinäisiin aamuihin tuli turvallisuuden tunnetta, kun Joona alkoi kuunnella mielimusiikkiaan ja isoäiti otti tavaksi soittaa hänelle. Koulussa harjoiteltiin oikeinkirjoitusta, luetun ymmärtämistä ja matematiikkaa erityisopettajan tuella. Koululle suositeltiin aikuisen tukea kaveritaitojen vahvistamiseen ja satuiluun puuttumista lempeän ihmettelyn kautta Joonan kanssa kahden kesken. Joona kävi yhdessä isoäitinsä

© PESÄPUU ry

kanssa SISUKKAAN suosituksesta perheneuvolassa. Siellä keskityttiin sosiaalisten taitojen vahvistamiseen ja jakso oli molempien mielestä hyödyllinen. Joona osallistui myös SISUKKAAN järjestämään lasten vertaisryhmään. Toisella luokalla Joona siirtyi yleisopetuksen ryhmään.

Seurantakartoituksen pedagogisten testien mukaan Joona on hyötynyt saamastaan tuesta ja edistynyt luetun ymmärtämisessä, oikeinkirjoituksessa ja matematiikassa. Myös lukemisen sujuvuudessa Joona on parantanut taitojaan, mutta suhteessa ikätasoon sujuvuuden paraneminen ei näy. Psykologin seurantakartoituksessa Joonan suoritus vaihteli ikätasoisesta alle ikätasoiseen. Joonan alhainen vireystila vaikutti mahdollisesti tuloksiin: väsymys tuli ilmi tutkimuksen aikana, vaikka poika itse vakuutti pystyvänsä keskittymään tehtäviin. Vahvuudet ja vaikeudet -kyselyssä niin Joonan omissa kuin isoäidin ja opettajan vastauksissa ilmeni huoli kaveriongelmista. Alkukartoitukseen verrattuna niin isoäidin, opettajan kuin Joonankin huolet ovat kuitenkin vähentyneet tunne- ja käyttäytymispulmien osalta.

Perheneuvolassa käyty työskentelyjakso oli Joonan ja isoäidin mielestä hyödyllinen, mutta isoäidin mielestä tarvetta käynteihin ei loppuvaiheessa SISUKAS-työskentelyä enää ollut. Koska sosiaaliset taidot näyttävät edelleen olevan Joonalla harjoittelun alla, sovittiin, että perheneuvolakäynnit aloitetaan tarvittaessa uudestaan.

”

Mä en pääse enää erityisopettajalle, koska mä kirjoitan nyt niin hyvin.

- sijaisisä

”

11.3 Pohdinta

Sijoitettujen lasten koulunkäynnin tukemisella on Pohjoismaissa todettu olevan tutkitusti myönteisiä vaikutuksia lasten elämään. Myös Suomessa SISUKAS-työskentelymalli on havaittu toimivaksi käytännöksi. Uusien työtapojen käyttöönottoon sisältyy sekä haasteita että mahdollisuuksia. Paras tapa aloittaa työskentelymallin mukainen toiminta on kouluttautuminen ja huolellinen perehtyminen käsikirjaan ja materiaaleihin. Koulutuksella on kaksi tehtävää; tuottaa tietoa sijoitetun lapsen kehityksellisistä tarpeista ja muista erityiskysymyksistä sekä helpottaa mallin käyttöönottoa.

SISUKAS-mallia pilotoidessa on vahvistunut, että sosiaalityöntekijän rooli toiminnan käynnistäjänä ja ylläpitäjänä on keskeinen. Suuren asiakasmäärän ja pitkien välimatkojen johdosta tämä voi olla haasteellista. Toimintaa käynnistettäessä tulee erityistä huomiota kiinnittää sosiaalityöntekijöiden motivoimiseen ja työskentelymalliin perehdyttämiseen. Verkostopalavereissa ollaan mielellään mukana, kun niistä sovitaan ja ne merkitään kalentereihin riittävän ajoissa. Sosiaalityöntekijöiden palautteessa on tullut ilmi, että mallin mukainen työskentely on helpottanut omaa työtä ja lisännyt lapsituntemusta.

Jokaisella sijoitetulla lapsella on oikeus saada tarvitsemansa tuki koulunkäyntiinsä. Sijoitettujen lasten erityisiä tarpeita ja kokemusmaailmaa ei aina välttämättä ymmärretä. SISUKAS-työskentelyssä ennaltaehkäisy on keskeisestä. Silloinkin, kun lapsen koulunkäynti sujuu hyvin, on tärkeää, että sijoitetun lapsen kehitystä seurataan ja mahdollisiin tuen tarpeisiin vastataan nopeasti. Monesti lapsen ongelmat saattavat näkyä vain kotona tai tilanteissa, joissa aikuinen ei ole valvomassa. On oleellista muistaa, että tuki ei keskity pelkästään oppiaineisiin vaan myös tunnetaitoihin ja sosiaalisiin taitoihin. Myönteisen asenteen säilyttäminen oppimista ja koulunkäyntiä kohtaan on sijoitetuille lapsille suojaava tekijä.

SISUKAS-työskentelyä aloitettaessa luottamuksen rakentaminen on tärkeää. Koulun henkilökunnan tietoisuuden kasvattamiseen sijoitettujen lasten erityistarpeista ja luottamuksen voittamiseen vaaditaan pienin askelin etenemistä ja koulun henkilökunnan oman osaamisen kunnioittamista. Rehtori luo edellytykset koko toiminnalle. Konsultoivan tiimin on myös oltava hienotunteinen lähestyessään lapsen elämän asiantuntijoita; lasta sekä syntymä- ja sijaisperhettä. Työskentely on sovitettava perheen ja koulun arkeen, mikä vaatii osapuolilta joustavuutta. Luottamus rakentuu avoimen vuoropuhelun ja arvostavien kohtaamisten kautta.

Monialaisessa yhteistyössä on tärkeää selkiyttää toimijoiden rooleja ja vastuita, jotta verkosto lapsen ympärillä edistäisi lapsen asiaa tehokkaasti. Huomio siirretään lapsen ongelmista aikuisten kannattelevaan verkostoon ja oppimisympä-

© PESÄPUU ry

ristön järjestämiseen lapselle sopivaksi. Tiimin konsultoiva rooli vaatii huolellista avaamista verkostolle heti työskentelyn alkuvaiheessa. Näin vältytään päällekkäiseltä työltä. Myös kirjaamis- ja dokumentointikäytännöt tulee selkiyttää. Asioiden huolellinen dokumentointi on tärkeää myös siksi, että mahdollisissa työntekijävaihdoksissa uudelle työntekijälle siirtyy kaikki tarvittava tieto. Näin turvataan työskentelyn jatkuvuus.

Ruotsissa on pystytty osoittamaan, että tuen vaikutukset näkyvät sijoitettujen lasten hyvinvoinnin lisääntymisenä, oppimistulosten paranemisena, peruskoulun loppuun suorittamisena sekä sijoittumisena todennäköisemmin jatko-opintoihin. Skolfamissa on vuonna 2014 arvioitu, että sosiaalitoimen kustannuksissa on viiden seurantavuoden aikana koitunut säästöä yhtä lasta kohden 18370 € ja 22 lasta kohden 400 000 €. Sijoitettujen lasten koulunkäynnin edellytyksiin satsaaminen tuo inhimillistä oikeudenmukaisuutta ja taloudellista säästöä. Se ehkäisee riskejä sijoitettujen lasten elämässä ja mahdollistaa lasten yhtäläisten oikeuksien ja osallisuuden toteutumisen.

”

Mielestäni porukan tuki ja yhdessä sovitut toimenpiteet ovat helpottaneet ja hyödyttäneet opetustyötä. Nämä asiat ovat sellaisia, että koulu ei voi yksin ratkaista erilaisia ongelmia, jos ei ole mitään tietoa koululaisen alkutaipaleesta ja aiemmasta elämästä.

- opettaja

Ymmärrys lasta kohtaan on lisääntynyt. Oikeanlaisen avun ja tuen löytäminen lapselle sekä sijaisvanhemmille on helpottanut oman työn taakkaa.

- sosiaalityöntekijä

SISUKAS-tapaamiset ovat syventäneet oppilastuntemusta sekä tuonut perheen lähemmäksi, yhteiseen hiileen puhaltaminen on tehostunut. Olen ollut tyytyväinen, ettei ole tarvinnut yksin puurtaa lapsen eteen. Asiat ovat sujuneet todella paljon nopeammin kuin muuten koulukoneistossa.

- opettaja

”

12 LÄHTEET

Cornelius-White, J. (2007). Learner-Centered Teacher-Student Relationships Are Effective: A Meta-Analysis. *Review of educational research,* 77, 113–143.

Heino, T. (2007). Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Stakes. Helsinki: Valopaino Oy.

Heino, T. & Oranen, M. (2012). Lastensuojelun asiakkaiden koulunkäynti – erityistäkö? Teoksessa Jahnukainen, M. (toim.) *Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa.* Tampere/Tallinna: Osuuskunta. Vastapaino ja Lastensuojelun Keskusliitto, 217–247.

Hiitola, J. (2008). Selvitys vuonna 2006 huostaanotetuista ja sijaishuoltoon sijoitetuista lapsista. Lastensuojelun sijaishuollon kehittäminen Tampereella, Tampereen seutukunnassa ja Etelä-Pirkanmaalla -hanke. Työpapereita 21. Helsinki: Stakes.

O'Higgins, A., Sebba, J. & Luke, N. (2015) What is the relationship between being in care and the educational outcomes of children? An international systematic review. Rees Centre for Reseach in Fostering and Education. University of Oxford.

Skolfam® manual. En arbetsmodell för att öka familjehemsplacerade barns möjligheter att lyckas med sin skola. (2015) Sähköinen versio osoitteessa: www.skolfam.se

Tideman, E., Vinnerljung, B., Hintze, K & Isaksson, A. (2011). Improving forster children's school achievements. Promising results from a Swedish intensive study. *Adoption & Fostering,* 35, 44–56.

Vinnerljung, B., Berlin, M. & Hjern, A. (2010). Skolbetyg, utbildning och risker för ogynnsam utveckling hos barn. Social Rapport, 228–66, Socialstyrelsen: Stockholm.

Psykologisen ja pedagogisen kartoituksen välineet

Achenbach, T. & Rescorla, L. (2001). Manual for ASEBA school-age forms & profiles. Burlington VT: University of Vermont.

Ahonen, T., Tuovinen, S. & Leppäsaari, T. (1999). Nopean sarjallisen nimeämisen testi. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti & Haukkarannan koulu.

Aro, T., Järviluoma, E., Mäntylä, M., Mäntynen, H., Määttä, S. & Paananen, M. (2014). KUMMI 11 Oppilaan minäkuva ja luottamus omiin kykyihin. Jyväskylä: NMI.

Goodman, R. (2001). Psychometric Properties of the Strengths and Difficulties Questionnaire. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry,* 40, 1337–1345.

Elomäki, T., Huolila, R., Poskiparta, E. & Saranpää, P. (1999). Kouluvalmiuden arviointi ryhmässä. Ryhmätutkimuksen käsikirja ja seurantatutkimus. Turun kaupungin sosiaalikeskuksen julkaisu nro 2A/1999.

Hannula, A., Hiekkataipale, A., Liimatainen, E-L., Laiho, M. & Santanen, P. (2010). Eskarin arkihavainnointilomake. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

© PESÄPUU ry

Heimo, H. (1993) Boehmin peruskäsitetesti – Suomalaisen laitoksen käsikirja. Helsinki:Psykologien Kustannus Oy.

Ikäheimo, H., Putkonen, H. & Voutilainen, E. (2002). MAKEKO. Matematiikan keskeisen oppiaineksen kokeet luokille 1–9. Helsinki: Opperi. 2 painos.

Korpilahti, P. (2001). Lausetesti. Helsinki: Language and Communication Care Oy.

Koskelainen, M., Sourander, A. & Kaljonen, A. (2000). The Strengths and Difficulties Questionnaire among Finnish school-aged children and adolescents. *European Child and Adolescent Psychiatry,* 9, 277–284.

Lerkkanen, M.-K., Poikkeus, A.-M. & Ketonen, R. (2006). ARMI – Luku- ja kirjoitustaidon arviointimateriaali 1. luokalle. Helsinki: WSOY.

Lindeman, J. (2005). Ala-asteen lukutesti. Käyttäjän käsikirja. Oppimistutkimuksen keskus. Turun yliopisto.

Pianta, R. (2001). The Student–Teacher Relationship Scale. Charlottesville: University of Virginia.

Poussu-Olli, H-S & Saarni, M. (1998). Peruskoulun kirjoitustestit. Naantali: Scribeo.

Räsänen, P. (2004). RMAT Laskutaidon testi 9–12 -vuotiaille. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Räsänen, P. (2005). Banuca – lukukäsitteen ja laskutaidon hallinnan testi luokka-asteille 1–3. Jyväskylä: Niilo Mäki Instituutti.

Wechsler, D. (2010). Weschler Intelligence Scale for Children – IV. Psykologien kustannus Oy: Helsinki.

Muuta kirjallisuutta

SISUKAS-materiaalit

Källsmyr, K. & Nergård, I. (toim.) (2012). Pohjolan lapset. Nuorilla on väliä!/Nordens barn. Unga gör skilnad! Tukholma/Helsinki:Nordens välfärdscenter.

Källsmyr, K. & Nergård, I. (toim.) (2015). Ungas röst. Samling med nordiska ungdomar som har bott i fosterhem. Tukholma: Nordens välfärdscenter.

Löhönen, S-T. (2014). Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten koulusuoriutuminen. Systemaattinen kirjallisuuskatsaus. Tutkimuksia 1/2014. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Räty, L., Välivaara, C., Mäntymaa, S-M., Saksola, M. & Pirttimaa, R. (2014). Perhehoitoon sijoitettu lapsi koulussa – lasten psykologisen ja pedagogisen alkukartoituksen tulokset. Tutkimuksia 2/2014. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Sijoitettu lapsi koulussa – Pieni opas sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi. (2015). Jyväskylä: Pesäpuu ry.

www.sijoitettulapsikoulussa.fi

Skolfam® ja muut pohjoismaiset mallit

Havik, T. (2013). Å styrke fosterbarns læring. Teoksessa Backe-Hansen, E., Havik, T. & Grønningsæter, A. B. (toim.) (2013). *Fosterhjem for barns behov. Rapport fra et fireårig forskningsprogram.* Rapport nr 16/13. Norsk Institutt for Forskning om Oppvekst, Velferd og Aldring. Saatavissa: http://www.hioa.no/Om-HiOA/Senter-for-velferds-og-arbeidslivsforskning/NOVA/Publikasjonar/Rapporter/20132/Fosterhjem-for-barns-behov

Isaksson, A., Hintze, K. & Fasten, L. (2009). Skolprojekt inom Familjehemsvärden. Resultatrapport och projektbeskrivning. Helsingborgs stad.

Lodin, L., Thollin, A., Wändell, C., Sandberg, K. & Petersens, M. (2013). Projektrapport Skolfam® Gävle kommun 2010-2013. Gävle.

Tideman, E., Vinnerljung, B., Hintze, K & Isaksson, A. (2011). Improving forster children's school achievements. Promising results from a Swedish intensive study. *Adoption & Fostering,* 35, 44–56.

Tordön, R., Axelsson, U., Nordin Rappestad, C., Windelhed, E. & Wiman-Olsson, M. (2012). Projektrapport Skolfam® 2. Stiftelsen Allmänna Barnhuset.

Tordön, R., Vinnerljung, B., Axelsson, U. (2014). Improving foster children's school performance: a replication of the Helsingborg study. *Adoption & Fostering,* 38, 37–48.

Vinnerljung, B., Öman, M. & Gunnarson, T. (2005). Educational attainments of former child welfare clients – a Swedish national cohort study. *International Journal of Social Welfare,* 14, 265–276.

Sijoitetun lapsen kehitys

Becker-Weidman, A. & Shell, D. (toim.) (2008). *Auta lasta kiintymään. Vuorovaikutteinen kehityspsykoterapia traumaperäisen kiintymyshäiriön hoidossa.* Tampere: PT-kustannus.

Golding, K. S. (2014). *Hoitava kiintymys – terapeuttinen vanhemmuus. Turvattomuutta ja traumoja kokeneiden lasten ja nuorten kasvun tukeminen.* Tampere: PT-kustannus.

Hughes, D. (2006). *Tie traumasta tervehtymiseen. Rakkauden herättäminen syvästi vaurioituneissa lapsissa* (2. painos). Tampere: PT-kustannus.

Hughes, D. (2011). *Kiintymyskeskeinen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen.* Tampere: PT-kustannus.

Kanninen, K. & Sigfrids, A. (2012). *Tunne minut! Turva ja tunteet lapsen silmin.* Juva: PS-kustannus.

Kaskela, M. & Välivaara, C. (2010). *Ihan iholla -opas sijaisvanhempien kasvuryhmien ohjaajille.* Opas- ja käsikirjat 2/2010. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Ketola, J. (toim.) (2008). *Menetyksistä mahdollisuuksiin. Perhehoitoa lapsen ja vanhemman tueksi.* Jyväskylä: PS-kustannus.

LIITTEET

Yhteystietoja

LAPSI

Nimi: _____

TÄRKEÄT AIKUISET

Nimet: _____

_____

Puhelinnumerot: _____

_____

Sähköpostit: _____

_____

Nimi: _____

Puhelin: _____

Sähköposti: _____

Nimet: _____

_____

Puhelinnumerot: _____

_____

Sähköpostit: _____

_____

LIITE 1

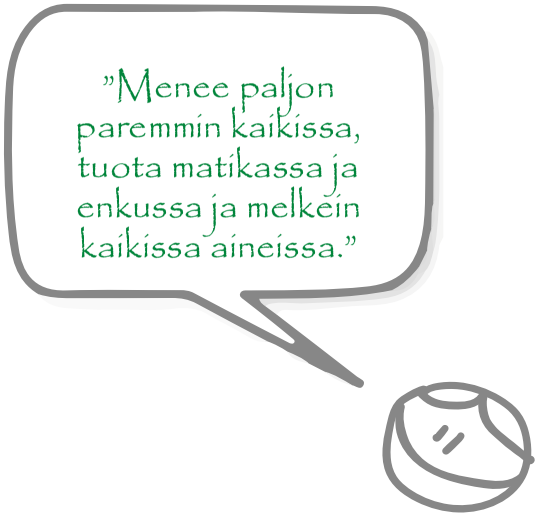

SISUKAS 2012–2016

Sijoitettu lapsi koulussa -projekti

www.sijoitettulapsikoulussa.fi

Pesäpuu ry

Lastensuojelun erityisosaamisen keskus
Ilmarisenkatu 17 A, 40100 JYVÄSKYLÄ
www.pesapuu.fi

SISUKAS-työskentelymalli sijoitetun lapsen koulunkäyntiin

Miksi huostaan otetut ja sijoitetut lapset tarvitsevat tukea koulunkäyntiin?

Sijaishuollossa olevilla lapsilla koulumenestys ja ammattitutkinnon suorittaminen ovat tutkimusten mukaan keskeisiä suojaavia ja selviytymistä ennakoivia tekijöitä. Koulunkäyntiin voidaan vaikuttaa. Oppimisen kannalta on tärkeää, että tarvittaessa tukea annetaan jo esi- ja alkuopetuksen aikana. Lapsilla on paljon vahvuuksia ja sinnikkyyttä, joita aikuiset voivat vahvistaa. Sijoitetut nuoret kertovat, että heille on merkittävää, että lähipiirin aikuiset uskovat heidän mahdollisuuksiinsa. Näin he itsekin oppivat luottamaan kykyihinsä. Myös lapsilta itseltään on tärkeää kysyä, mitä he ajattelevat koulunkäynnistään; mikä menee hyvin ja mihin he toivoisivat saavansa tukea.

Lasten kokemuksia SISUKAS-työskentelystä

Mikä on SISUKAS-malli?

SISUKAS-malli on ennaltaehkäisevä tukimalli sijaishuollossa olevien lasten koulunkäyntiin. Mallissa lapsen vahvuudet ja tuentarpeet kartoitetaan erityisopettajan ja psykologin toimesta. Tukea annetaan yksilöllisesti laadittavan oppimissuunnitelman mukaan kahden vuoden ajan. Verkostopalaveri kokoontuu noin 4 kertaa vuodessa tehden tarvittavat muutokset suunnitelmaan. Tukitoimissa keskeistä on aikuisten välinen yhteistyö ja oppimisympäristön järjestäminen niin, että lapsen tasavertaiset oikeudet oppimiseen mahdollistuvat. Esikuvana on Ruotsissa käytössä oleva SkolFam®-malli, jonka avulla sijaishuollossa olevien lasten koulunkäyntiä on tuettu rohkaisevin tuloksin.

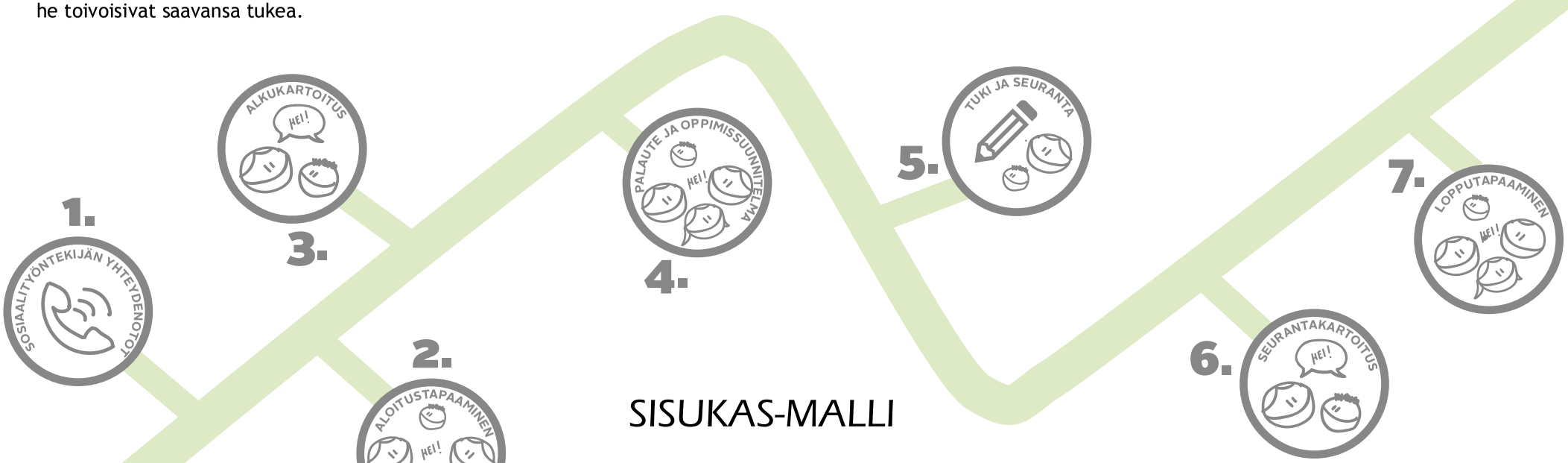

SISUKAS-MALLI

SISUKAS-työskentelyn vaiheet

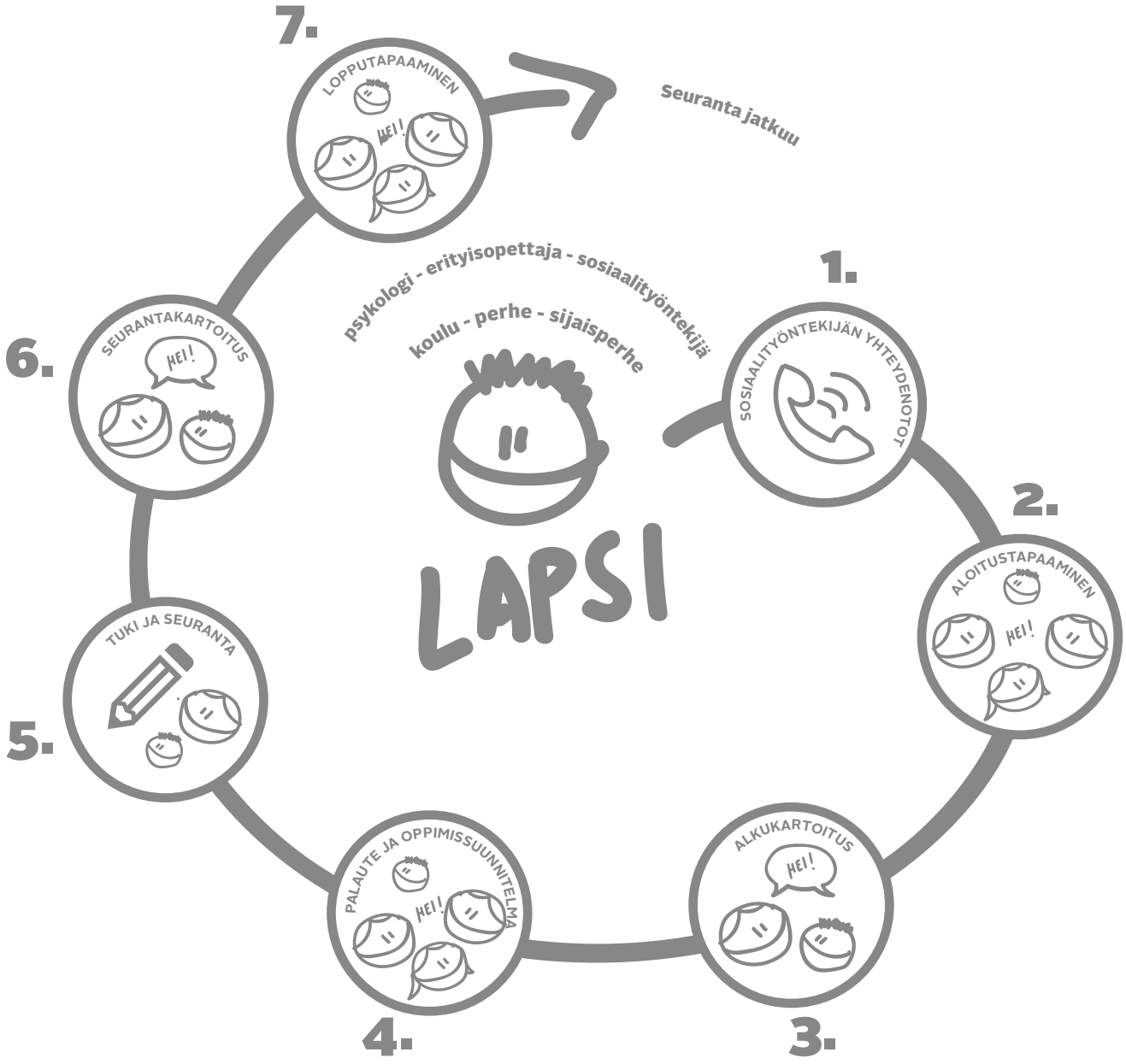

© PESÄPUU ry

SISUKAS-OPPIMISSUUNNITELMA

Oppilas: _____

Koulu: _____

Luokka / Lukuvuosi: _____

Laadittu:

Tarkistettu:

LIITE 3

TUKITOIMET OPPIMISESSA

1. palaveri ja yhdessä sovittujen asioiden seuranta Päivämäärä:

Osallistujat:

(Ympyröidään, kuuluuko harjoituksen kohteena oleva asia yleiseen tukeen =YT, tehostettuun tukeen =TT vai erityiseen tukeen =ET)

Tuettava asia:	Osa-alue	Tavoitteet	Menetelmät	Vastuuhenkilö	Opetusjärjestelyt
YT TT ET					
Seuranta					

Lapsen kanssa työskentelevien yhteystiedot: _____

Muuta huomioitavaa: _____

Sitoudumme työskentelemään sovitusti oppimissuunnitelmaan kirjattujen asioiden toteutumiseksi.

Päiväys: _____

Allekirjoitukset: _____

VAS-MITTARI

Opettajasuhteen arviointiin

Nimi: _____

Kuinka paljon arvelet opettajasi pitävän sinusta? Merkitse rastilla (x) ajatuksesi viivalle siihen kohtaan, mikä sinusta tuntuu oikealta.

Ei pidä ollenkaan

Pitää kovasti

SISUKAS-pilotin yleisimpiä harjoittelun kohteita ja tukitoimia

Tässä on esitelty SISUKAS-lapsille pilotissa tarjottuja yleisimpiä harjoittelun kohteita ja tukitoimia

Lukemisen sujuvuuden harjoittelu

Hyvä lukutaito on tärkein välinetaito oppimisessa. Lukemisen sujuvuuden harjoittelussa on huomioitava seuraavia asioita: Ennen harjoittelun aloittamista lapsen lukutaito testataan, jotta harjoittelu voidaan aloittaa lapsen taitoa vastaavalla materiaalilla. Onnistumisen kokemukset harjoittelussa ovat lapselle tärkeitä, sillä ne kannustavat ja auttavat jatkamaan harjoittelua. Harjoittelu tuottaa tulosta, kun se on säännöllistä ja toistuu riittävän usein (3–4 kertaa viikossa). Toivottujen tulosten saavuttamiseksi on harjoitusperiodin oltava riittävän pitkä (14–16 viikkoa). Harjoitteluun saadaan napakkuutta, kun sovitaan tarkkaan kunkin harjoituskerran pituus, tai kuinka paljon toistoja harjoituskerta sisältää. Harjoittelun päätyttyä toistetaan sujuvuuden testaus, jotta saadaan selville harjoituksen tehokkuus. Tarvittaessa periodi toistetaan muutaman viikon kuluttua.

Lukemisen sujuvuuden harjoitteluun voidaan käyttää esimerkiksi Paired Reading-menetelmää. Katso www.sijoitettulapsikoulussa.fi -> Materiaalit -> Luetaan yhdessä.

Luetun ymmärtäminen

Lukemisen sujuvuuden harjoitusten myötä paranee usein myös luetun tekstin ymmärtäminen. Luetun ymmärtämistä vahvistaa myös sana- ja käsitevaraston harjoittelu, jota on luontevaa tehdä erilaisissa asiayhteyksissä. Parhaimmillaan se toteutuu, kun kunkin oppiaineen yhteydessä varmennetaan oppilaille vieraat sanat ja käsitteet ja pohditaan yhdessä tekstien sisältöjä.

Oikeinkirjoitus

Suomen kielessä lukemisen ja kirjoittamisen oppiminen ovat vahvasti yhteydessä toisiinsa. Lukemisen harjoittelussa oikeinkirjoitukseen positiivisesti vaikuttaa tarkka tavutuksen harjoittelu. Harjoittelussa tärkeää on lähtötason oikea arviointi, motivoivat harjoitukset ja onnistumisen kokemukset.

© PESÄPUU ry

Matematiikka

Useilla SISUKAS-hankkeen lapsista oli tuen tarpeita matematiikassa. Heillä, kuten tavallisesti muillakin matematiikassa tukea tarvitsevilla lapsilla, pulmia aiheuttavat puutteelliseksi jääneet perustaidot. Näitä taitoja ovat lukukäsitteen hallinta, lukujonotaidot, yhteen- ja vähennyslasku pienillä luvuilla (0–20), lukujen hajottaminen sekä analogioiden muodostaminen. Perustaitojen vahvistaminen onkin tärkeää, jotta saadaan vankka pohja myöhempää matematiikan opiskelua varten.

Käyttäytyminen ja sosiaaliset suhteet

Sijoitetut lapset ovat kokeneet elämässään paljon muutoksia ja menetyksiä. He ovat oppineet selviytymään tilanteissa tavoilla, jotka eivät välttämättä toimi enää turvallisissa olosuhteissa. Turvattomasti kiintyneillä lapsilla voi esiintyä esimerkiksi vetäytymistä, aggressiivisuutta, uhmakkuutta tai ylivalppautta. Aikuisen kiinnostunut, hyväksyvä ja empaattinen asennoituminen lapseen toimii korjaavana kokemuksena. On tärkeää selvittää, mitä lapsi yrittää viestiä toiminnallaan, auttaa häntä ymmärtämään tekonsa seuraukset ja mahdollisuus korjata asia. Moni lapsi tarvitsee apua tunteidensa säätelyyn: niiden tunnistamiseen, nimeämiseen ja käsittelyyn.

Jos oppilas joutuu koulussa vaikeuksiin käyttäytymisensä vuoksi, on syytä havainnoida ei-toivottua käyttäytymistä ylläpitäviä asioita. Lapselta voi puuttua toimintamalli toivotusta käyttäytymisestä ja hän tarvitsee aikuisen mallintamaan käyttäytymistä. Myös ympäristössä voidaan tehdä muutoksia tavoitteen saavuttamiseksi. Joskus voi olla niin, että koko luokan toiminta pitää yllä yhden lapsen ei-toivottua käyttäytymistä. Näin voi tapahtua, jos muut luokkakaverit esimerkiksi salassa härnäävät lasta, jonka tietävät hermostuvan helposti.

Uudessa oppilas- ja opiskelijahuoltolaissa määritellään ennaltaehkäisevän, koko kouluyhteisöä koskevan sekä yksilökohtaisen oppilashuollon toteutuksen periaatteet (Oppilas- ja opiskelijahuoltolaki 1287/2013). Tavoitteena on yhteisöllisen oppilashuollon avulla edistää oppilaiden hyvinvointia ja ennaltaehkäistä ongelmia. Luokkahengen ja luokan työrauhan parantamiseksi voidaan myös koko luokan kanssa toteuttaa erilaisia tunne- ja vuorovaikutustaitoja edistäviä tai työrauhaan keskittyviä ohjelmia (esim. Friends, KiVa Koulu, Lions-Quest, Askeleittain, Työrauha kaikille jne.)

© PESÄPUU ry

Keskittyminen ja toiminnanohjaus

Kun lapsella on tuen tarvetta keskittymiseen ja toiminnanohjaukseen liittyen, voidaan etsiä sopivia toimintatapoja ja kokeilla esimerkiksi työskentelyn mallintamista toiminnanohjauskortein, työskentelyn jaksottamista ja lepotaukoja tai omaan työskentelysoppeen siirtymistä sekä mieluisan toiminnan sallimista palkkioksi työskentelystä.

Psyykkinen hyvinvointi ja jaksaminen

Osa sijoitetuista lapsista tarvitsee esimerkiksi perheneuvolan palveluja, vertaisryhmätoimintaa tai psykoterapiaa. Sijaisvanhemmat, tiimi ja lapsen oma sosiaalityöntekijä yhdessä miettivät, mitä koulun tulisi tietää koulun ulkopuolisesta tuesta. Riittävä tieto voi olla, että lapsen asioita hoidetaan ja tukea tarvitsevien osa-alueiden kanssa työskennellään. Koulu toimii lapselle arkisena ympäristönä, joka luo turvaa ja säännöllisyyttä ja jossa lapsi saa olla normaali ikäisensä lapsi. On tärkeää huolehtia siitä, että lapsi saa riittävät tukitoimet joko koulun sisältä tai koulun ulkopuolelta pystyäkseen käymään koulua ja oppimaan.

Fyysinen hyvinvointi

Fyysinen terveys vaikuttaa osaltaan lapsen koulunkäyntiin, esimerkiksi näkö- ja kuulo-ongelmat heijastuvat hoitamattomina vahvasti oppimiseen. On myös tärkeää tarkistaa, että koululla on ajantasaiset terveystiedot lapsesta ja tehdä tarvittaessa uusi terveystarkastus. Tarvittaessa lapsi ohjataan myös koulun ulkopuolisten palvelujen piiriin, esimerkiksi fysio- tai toimintaterapiaan.

© PESÄPUU ry

Millainen kokemus SISUKAS on sinulle ollut?

Nimi: _____

Arvioi asteikolla 1-10. Laita rasti siihen ruutuun, miten sinä itse olet SISUKAS-työskentelyn kokenut.

Tosi kurjaa

Tosi mukavaa

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Apukysymyksiä lapsen haastatteluun

Näitä apukysymyksiä voi käyttää osana lapsen haastattelua palautteen keräämiseksi. Lapsen kanssa työskentelyssä voi hyödyntää toiminnallisia välineitä (esim. Tejping-nuket, Pesäpuu ry)

I VÄLIHAASTATTELU

Tehdään seurantatapaamisten yhteydessä, kun lapsen kanssa on työskennelty noin vuoden ajan

1. Miksi SISUKAS-työskentelyä tehdään?
2. Millainen kokemus SISUKAS on sinulle ollut? (Liite 6)
3. Mikä on ollut hyvää?
4. Onko jotain, mitä voisi tehdä toisin?
5. Mihin asiaan haluaisit koulussa apua?
6. Kuka sinua voisi auttaa ja miten?
7. Mitä haluaisit tehdä aikuisena? Mikä on unelma-ammattisi?
8. Kuvittele, että käyt illalla nukkumaan. Heräät aamulla ja koulussasi on muuttunut jotain paremmaksi. Mitä se olisi? Mitä olisi tapahtunut?

II LOPPUHAASTATTELU

Tehdään työskentelyn loppuvaiheessa, esimerkiksi seurantakartoituksen yhteydessä.

Käydään lapsen kanssa alussa läpi, ketkä ovat olleet mukana hänen SISUKAS-työskentelyssään. Apuna voi käyttää nukkeja/muita sopivia esineitä tai piirtää yhdessä lapsen kanssa. Lapsi saa aluksi valita/piirtää itsensä, tiimin, sijaisvanhemmat, opettajat, huoltajat, sosiaalityöntekijän ja muut häntä koulutyössä auttavat ihmiset.

1. Millä tavalla nämä ihmiset auttavat sinua koulutyössä? Käydään läpi yksitellen eri henkilöt.
2. Mitä itse olet tehnyt?
3. Kun on tehty oppimissuunnitelmaa SISUKKAASSA niin ollaan sovittu, että sinä voisit harjoitella… *(Kerro, mitä lapsi on harjoitellut).* Nyt me ollaan nähty, että olet edistynyt... *(Kerro lapsikohtaiset onnistumiset).*
4. Kun olet harjoitellut, niin oletko huomannut, että mikä sinua auttaa?
5. Miten me aikuiset ollaan tässä onnistuttu?
6. Mikä on ollut SISUKKAASSA hyvää?

© PESÄPUU ry

7. Onko jotain, mitä olisi voinut tehdä SISUKKAASSA toisin?
8. Onko jotakin, mihin vielä haluaisit apua?
9. Nyt kun ajattelet tulevaa, niin kuka/ketkä tai mitkä kaikki asiat sinua voisivat auttaa? Ja miten?
10. Mitä haluaisit tehdä aikuisena? Mikä on unelma-ammattisi?
11. Jos sinulla olisi taikalamppu, niin mitkä kolme toivetta haluaisit sille esittää?
12. Nyt kun ajattelet tätä kahta vuotta, niin millainen kokemus SISUKAS on sinulle ollut? (Liite 6)

Kiitos, kun olet ollut mukana SISUKKAASSA!

Osallistumistodistus

On ollut mukana SISUKAS-työskentelyssä!

Olemme yhdessä miettineet, millä tavalla aikuiset
voisivat tehdä koulunkäynnistäsi mukavaa ja sujuvaa.
Sinä olet opiskellut sisukkaasti.

Toivotamme sinulle hyvää jatkoa!

_____ _____ _____ _____

paikka ja aika

_____ _____

allekirjoitus ja nimenselvennys allekirjoitus ja nimenselvennys

© PESÄPUU ry

Muistiinpanoja

Opas- ja käsikirjat 1/2015

Koulumenestys sekä ammattitutkinnon suorittaminen ovat kansainvälisissä tutkimuksissa osoittautuneet keskeisimmiksi suojaaviksi ja selviytyvyyttä ennakoiviksi tekijöiksi sijaishuollossa olevilla lapsilla. Ei ole itsestään selvää, että sijoitetun lapsen tasavertaiset oikeudet saada tarvitsemaansa tukea koulussa aina toteutuvat. On osoittautunut tarpeelliseksi luoda toimintamalli, joka yhdistää sijaishuollon sosiaalityön, sijaisvanhempien, huoltajien ja koulun voimavarat tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Pesäpuu ry:n Sijoitettu lapsi koulussa -kehittämishankkeessa (SISUKAS 2012–16) on kehitetty ja mallinnettu monialaista koulunkäynnin tukea. Esikuvana on käytetty ruotsalaista SkolFam®-mallia. Projektiin osallistuneiden perhehoitoon sijoitettujen alakouluikäisten lasten vahvuudet sekä tuen tarpeet on kartoitettu ja he ovat saaneet systemaattista tukea koulunkäyntiinsä. Vaikuttavuutta arvioitaessa tulokset ovat olleet rohkaisevia. Aikuisten sitoutuneella yhteistyöllä ja lasten osallisuus huomioimalla on voitu tutkitusti parantaa sijoitettujen lasten koulumenestystä ja hyvinvointia.

Tässä käsikirjassa on kuvattu SISUKAS-työskentelymalli ja toiminnan keskeiset periaatteet. Teoksessa esitellään mallin toteutus vaihe vaiheelta, suositukset kartoitusmenetelmistä ja esimerkkejä tukitoimista. Käsikirja tarjoaa yhteistyömallin sijoitetun lapsen tukemiseksi koulussa. Mallissa keskeistä on lapsen oman sosiaalityöntekijän rooli työn käynnistäjänä ja ylläpitäjänä. Käsikirja on suunnattu lastensuojelun sijaishuollon sosiaalityöntekijöille, opettajille ja oppilashuollon toimijoille. Sitä täydentävät www.sijoitettulapsikoulussa.fi -sivusto sekä Pieni opas sijoitetun lapsen koulunkäynnin tueksi, Pesäpuu ry.

ISBN 978-952-67741-7-6 (rengaskirja)
ISBN 978-952-67741-8-3 (PDF)

Pesäpuu ry
s-posti: toimisto@pesapuu.fi
www.pesapuu.fi
www.sijoitettulapsikoulussa.fi

Emma & Elias
PIDETÄÄN HUOLTA LAPSISTA

RAY TUKEE ray HYVIÄ TEKOJA